

वन विभागद्वारा सञ्चालन हुने कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि,
२०७४

(वन विभागका महानिर्देशक स्तरबाट मिति २०७४/०७/२७ मा स्वीकृत)

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
वन विभाग
बबरमहल, काठमाण्डौ

विषयसुची

राष्ट्रीय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम (व.उ.शि.नं. ३२९१०६)	1
सामुदायिक तथा कवुलियती वन विकास कार्यक्रम (व.उ.शि.नं. ३२९८०८)	4
जडीबुटी विकास कार्यक्रम (कर्णाली जडिबुटी प्रशोधन समेत) (व.उ.शि.नं ३२९१०२)	19
वृक्षसुधार, वृक्षारोपण तथा निजी वन कार्यक्रम (व.उ.शि.नं. ३२९१०९)	25
वन्यजन्तु संरक्षणका लागि क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्धन आयोजना (व.उ.शि.नं. ३२९१२७)	27

राष्ट्रिय वन विकास तथा ब्यबस्थापन कार्यक्रम (व.उ.शि.नं. ३२९१०६)

विगतका वर्षहरुमा संचालित कार्यक्रमहरुको हकमा आ.व. २०७३/७४ को कार्यविधि अनुसार संचालन हुनेछन भने केही थप नयां कार्यक्रमहरु तथा संशोधन हुनुपर्ने कार्यक्रमको कार्यविधि तल उल्लेख गरिएको छ ।

१. भवन निर्माण कार्यालय प्रयोजन (अधुरो भवन पुरा गर्ने, जिल्ला वन कार्यालयको अधुरो भवन पुरा गर्ने र कार्यालय तथा आवास मर्मत समेत)

यो शीर्षकमा विनियोजित रकम कार्यक्रम स्विकृत भई आएका जिल्लाहरुको सम्बन्धित कार्यका लागि खर्च गर्नुपर्ने छ । प्रचलित आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी ऐन नियमलाई पालना गरी कार्य संचालन गर्नुपर्ने पर्नेछ ।

कार्य सम्पन्न भए पश्चात् प्रगति पेश गर्दा निम्न बुंदाका विषयहरु समावेश गर्नुपर्नेछ ।

- भवन निर्माण भएको स्थान र निर्मित भवनको फोटो
- कार्यक्रमको संख्यात्मक भौतिक प्रगति र भारित प्रगति
- कार्यक्रमको वित्तीय प्रगति

२. धार्मिक, प्राकृतिक, सांस्कृतिक स्थलमा संरचना निर्माण तथा हरियाली विकास (वनस्पति सूचना केन्द्र समेत)

यी कार्यक्रमहरु प्राचीन, पौराणिक, धार्मिक र पर्यावरणीय दृष्टिकोणले महत्व राख्ने तपसिलका स्थलहरुमा कार्यान्वयन हुनेछन । यस्ता स्थलहरुमा कार्यक्रम संचालन गर्दा वन संरक्षण कार्यलाई महत्व दिई सकेसम्म रुख विरुवाहरु कम हानी नोक्सानी हुनेगरी हरियाली बृद्धि गर्ने कार्यमा प्रचलित नर्मस् वमोजिम खर्च गरीने छ । जिल्ला वन कार्यालयले सरोकारवाला संघसंस्था वा नागरीक समाजलाई लगानी गर्ने क्रियाकलापहरु कार्यान्वयनको स्पष्ट खाका (योजना) बनाउन लगाई सम्झौता गर्नुपर्नेछ । नियमानुसार लगत ईष्टिमेट स्वीकृत गराई कार्ययोजना वमोजिम खर्च गर्नुपर्नेछ । साथै जि. व. का. ले रकम भुक्तानीको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ । संचालित कार्यक्रमको जि. व. का. बाट नियमित अनुगमन गरी प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । कार्यान्वयन गर्ने संस्थाले जिम्मेवारीपूर्वक श्रोतको सही उपयोग गर्दै पारदर्शिताको सिद्धान्तको पालना गर्नुपर्नेछ, यस्तो भए नभएको बारे जिल्ला वन कार्यालयले नियमित अनुगमन गरी सम्बन्धित क्षेत्रीय निर्देशनालय र विभागमा जानकारी पठाउनु पर्नेछ ।

तपसिल

१. रम्भापानी रन्जीकादेवी धार्मिक क्षेत्र हरियाली विकास संरचना निर्माण (पाल्पा)
२. धार्मिक वन कार्यक्रम (काठमाण्डौं)
३. कालिका भगवती वन क्षेत्र संरक्षण, विकास तथा हरियाली प्रवर्धन कार्यक्रम (वाग्लुङ)
४. संस्कृत पाठशाला हरियाली कार्यक्रम (पर्वत)
५. मालिका अर्जुन धार्मिक तथा प्राकृतिक स्थल संरक्षण (दार्चुला)
६. बैतडी देहमाण्डै लगायतका धार्मिक वनमा हरियाली विकास संरक्षण (बैतडी)
७. कालिका धार्मिक वनक्षेत्र संरक्षण तथा हरियाली विकास कार्यक्रम (चितवन)
८. सुन्दरचौर वनस्पति सूचना केन्द्र विकास (स्याङ्जा),
९. क.सिद्धबाबा धार्मिक वनमा हरियाली विकास कार्यक्रम ख. Global Peace park (रुपन्देही)
१०. माईकाथान धार्मिक स्थल संरक्षण, (वाग्लुङ)

३.पंचासे क्षेत्रको उपजलाधार ब्यबस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन

स्विकृत वार्षिक कार्यक्रमको वजेट वांडफाँडको स्वीकृत जि.व.अ.वाट गराई कार्ययोजना वमोजिमको कार्यक्रम प्रचलित नर्मस तथा आर्थिक कार्यविधि अनुशार संचालन गरिनेछ । कार्य संचालन सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयहरु, स्थानिय तहहरु, भू संरक्षण कार्यालयहरु तथा अन्य सरोकारवाला संघसंस्थाहरुको समन्वय तथा सहकार्यमा गरिनेछ । समय समयमा फिल्डस्तरमा माथिल्लो निकायबाट अनुगमन हुनेछ । यो महत्वपूर्ण कार्यक्रम भएकोले यसका सम्पूर्ण

सिकाइका पक्षहरुलाई जि. व. का. ले प्रगति विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्नपश्चात प्रगति पेश गर्दा निम्न बुंदाका विषयहरु समावेश गर्नुपर्नेछ ।

- कार्यक्रम संचालन भएको स्थान
- कार्यक्रमको संख्यात्मक भौतिक प्रगति र भारित प्रगति
- कार्यक्रमको वित्तिय प्रगति
- कार्यक्रमको उपलब्धी प्रभाव र असर

४. प्रस्तावित संरक्षित वन प्रवर्द्धन कार्यक्रम

प्रस्तावित संरक्षित वनमा योजनामा उल्लेख भए बमोजिमका कार्यक्रमहरु संचालन गरिने छ । मुख्यतया वन, जैविक विविधता तथा वातावरण संरक्षणका लागि स्विकृत बजेटलाई प्रचलित नर्मस, जिल्ला दररेट, आर्थिक ऐन नियम कार्यविधि बमोजिम खर्च गरिने छ ।

५. संरक्षित वनको सम्भाव्यता अध्ययन तथा योजना तयारी

जिल्ला वन कार्यालयले आफैले वा सेवा खरिद गरि संरक्षित वनको सम्भाव्यता अध्ययन गरि कार्ययोजना तयार गर्नेछ । वन विभागको स्वीकृत कार्यसूची बमोजिम तयार कार्ययोजनाको स्विकृतीका लागि वन विभागमा पेश गर्नुपर्ने छ । यो कार्य संचालन गर्दा प्रचलित नर्मस, जिल्ला दररेट, आर्थिक ऐन नियम कार्यविधि बमोजिम खर्च गरिने छ ।

६. सिजनिङ/ट्रिटमेन्ट प्लान्ट स्थापना

जिल्ला वन कार्यालयले प्रचलित ऐन नियमको परिधि भित्र रही सो सम्बन्धि विस्तृत योजना र लागत तयार एवं स्विकृत गराई संचालन गरिने छ ।

- जिल्ला वन कार्यालयले पत्रिका, सार्वजनिक जनसम्पर्कका कार्यालय नियमानुसार सूचना प्रकाशन गरि प्रस्ताव आह्वान गर्ने ।
- काठ सिजनिङ तथा ट्रिटमेन्ट सम्बन्धि उद्देश्य लिइ नियमानुसार दर्ता भएका इच्छुक व्यवसायी, उद्यमी, सहकारीले प्रकाशित सूचना बमोजिम व्यावसायिक योजना सहित, प्लाण्ट स्थापना गर्ने क्षेत्रको चारकिल्ला सहित प्रस्ताव जिल्ला वन कार्यालयमा पेश गर्ने ।
- प्राप्त प्रस्तावहरुको नियमानुसार मूल्याङ्कन गरी उपयुक्त प्रस्तावको छनौट गर्ने । प्रस्तावहरुको मूल्याङ्कन गर्दा कच्चा पदार्थ उपलब्धताको सुनिश्चितता, उत्पादित पैदावारको प्रशोधन, लाभप्रद व्यावसायिक योजना, प्रस्तावकले कुल लगानीको न्यूनतम ५० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी लगानी गर्ने प्रस्ताव हुनु पर्ने ।
- कार्य संचालन गर्न प्रथम किस्तामा २५ प्रतिशत सम्म दिन सकिने र कार्यको प्रगतीको आधारमा रकम अनुदान स्वरुप भुक्तानी गर्ने ।
- कार्य सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न कुराहरु समावेश गरिनुपर्नेछ :
  - ✓ उद्यम संचालन गर्ने समूह, व्याक्ति, सहकारीको नाम,
  - ✓ स्थापना गरिएको प्लाण्टको फोटो,
  - ✓ उत्पादित सामाग्रीको नमुना,
  - ✓ लागत रकम,
  - ✓ रोजगारी सिर्जना (श्रमदिन),
  - ✓ प्लाण्टको अवस्थिति, जग्गाको कि.नं., जि.पि.एस. लोकेशन ।

७. मानव वन्यजन्तु ब्यबस्थापनको लागि पचभैया सामुदायिक वनलाई अनुदान

यसमा विनियोजित रकम मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व ब्यबस्थापन कार्यक्रममा खर्च गर्नुपर्ने छ । सो को लागि पचभैया सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहसंग प्रस्ताव माग गरि बजेट अनुदान दिने र जि.व.का.वाट नियमित अनुगमन गर्ने ब्यबस्था मिलाउने ।

८. Smart Forest Pattrolling System (Anorid based)

कार्यक्रम संचालनका लागि कार्यसूचि स्विकृत गराई सेवा खरिद गरी संचालन गरिने छ ।

९. साईटिस सम्बन्धि जानकारी मूलक सामाग्री प्रकाशन

साईटिस सम्बन्धि जानकारीमूलक सामाग्री प्रकाशन तथा वितरण गरिने छ । स्विकृत बजेट मध्येवाट सामाग्री संकलन, लेखकलाई पारिश्रमिक, सम्पादक मण्डल गठन तथा बैठक एवं खाजा खर्च, छपाई जस्ता कार्यमा खर्च गरिने छ ।

१०. न्याय सेवा तालिम

न्याय सेवा तालिम केन्द्रसंग आवश्यक समन्वय गरी वन सेवाका रा.प. द्वितिय श्रेणीका कर्मचारीहरुलाई स्विकृत बजेटको परिधिभित्र रही तिन महिने तालिम संचालन गर्ने त्र ।

११. साभेदारी वन संजाल सुदृढिकरण

साभेदारी वन महासंघवाट प्रस्ताव माग गरी सो वमोजिम कार्यक्रम संचालन गर्न अनुदान दिने ।

१२. साभेदारी वनको राष्ट्रिय गोष्ठी

साभेदारी वनहरुको समसामयिक विषयहरु र भावी कार्यदिशा सम्बन्धमा वृहत छलफल गर्नका लागि साभेदारी वनका सबै सरोकारवालाहरुको सहभागिता तथा सहकार्यमा वन विभागवाट साभेदारी वनको राष्ट्रिय गोष्ठी संचालन गरिने छ । विस्तृत योजना तथा लागत अनुमान स्विकृत गराई कार्य संचालन गरिने छ ।

१३. स.व.र.हरुका लागि Refresher तालिम

स.व.र.हरुका लागि Refresher तालिम संचालनका लागि विस्तृत योजना तथा लागत अनुमान स्विकृत गराई कार्य संचालन गरिने छ ।

१४. उत्कृष्ट साभेदारी वन पुरस्कार

जिल्ला वन कार्यालयहरुले आ-आफ्नो जिल्लामा क्रियाशिल, सक्रिय रहेका साभेदारी वनहरु मध्ये उत्कृष्ट काम गर्ने समितिलाई पुरस्कृत गर्न खर्च गरिनेछ । जिल्लाहरुले तयारी मापदण्ड र सूचकहरुको आधारमा सिफारिस सहित वन विभागमा पठाउने र जिल्लाहरुवाट प्राप्त भएका विवरणहरुको आधारमा वन विभागले विज्ञहरु समेतको संलग्नतामा मूल्याङ्कन गरी पुरस्कृत गरिने छ । यस कार्यक्रममा स्विकृत बजेट स्थलगत निरीक्षण, अन्तरक्रिया संचालन, बैठक, छपाई लगायतका कार्यमा रकम समेत छुटयाउन सकिनेछ ।

१५. पश्चिम पहाड भूपरिधि नमूना कार्यक्रम

वन विभागवाट सम्पन्न गरिएको पश्चिम पहाड भू परिधि स्तरीय कार्यक्रमको संभाव्यता अध्ययनले सुभाएका कार्यहरु संचालन गर्न यसमा विनियोजित रकम खर्च गरिने छ ।

सामुदायिक तथा कबुलियती वन विकास कार्यक्रम (व.उ.शि.नं. ३२९८०८)

१.१) कबुलियती वन विकास कार्यक्रम

१.१.१ एक क्लष्टर एक उत्पादन : नमुना क्लष्टर सुदृढिकरण

अमृसो, भूईकटहर, अलैची, बांस तथा अन्य गैरकाष्ठ वनपैदावार एक आपसमा जोडिएका, पायक पर्ने (सामान्यतया दशसम्म) समूहहरूको एक क्लष्टर मानी एकै किसिमका पैदावार उत्पादन हुने गरी कार्य संचालन गर्नु पर्दछ। यस्ता आयमूलक कार्य संचालन गर्न आवश्यक विरुवा उत्पादन/खरिद गरी रोपण, संरक्षण गर्ने गरी अनुदान प्रदान गर्न यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। अनुदान दिदा कार्य सम्पन्न गर्न पहिलो किस्ता को रूपमा विनियोजित बजेटको ७५ प्रतिशत र कार्यक्रम सम्पन्न भई सम्पूर्ण कागजात सहितको प्रगति प्रतिवेदन पेश गरे पश्चात बाँकि रहेको २५ प्रतिशत रकम प्रदान गरिनेछ। प्रगति प्रतिवेदन तयार गर्दा निम्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्नेछ।

- एक क्लष्टर एक उत्पादनको योजना, औचित्य
- सम्झौता गरेको कबुलियती वन समूहको नाम, ठेगाना तथा छिमेकी समूहहरूको अवस्था
- सम्झौता भएको विरुवा संख्या, उत्पादित विरुवा संख्या र जात

वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्रफल कबुलियती वन समूहको उत्पादनलाई व्यवसायिक बनाउन यस कार्यक्रमको प्रस्ताव गरिएको हो। यस कार्यक्रममा विनियोजित बजेटबाट क्लष्टरमा वढी भन्दा वढी क्षेत्र ढाक्ने गरी र उपभोक्ताहरूको आय आर्जनमा टेवा पुग्ने कार्यक्रममा खर्च गरिनु पर्नेछ।

नमुना क्लष्टर सुदृढिकरण कार्य पनि यसै अनुसार गरिने छ र सो गर्दा नमुना क्लष्टर छनौट गरी प्रदर्शनी स्थलको रूपमा विकास गर्नु पर्दछ।

१.१.२. अम्रिसो, नेपियर विरुवा खरिद तथा रोपण अनुदान सहयोग

कबुलियती वन समूहको प्राथमिकता र उनीहरूकै सक्रिय सहभागितामा कार्ययोजना अनुसार वृक्षारोपण गरी वनको हैसियत सुधार गर्न सहभागी समूहसँग नियमानुसार विरुवा उत्पादन/खरिद सम्झौता गरी अनुदान प्रदान गरिने छ। अनुदान प्रदान गर्दा कार्य सम्पन्न गर्न पहिलो किस्ताको रूपमा विनियोजित बजेटको ७५ प्रतिशत रकम र कार्यक्रम सम्पन्न भई प्रतिवेदन पेश गरे पश्चात बाँकि रहेको २५ प्रतिशत रकम प्रदान गरिनेछ। **अम्रिसो, नेपियर** विरुवा खरिद गर्दा जिल्ला वन कार्यालय र सम्बन्धित इलाका वन कार्यालयले आवश्यक समन्वय र सहयोग गर्नु पर्नेछ। यसरी उत्पादन/खरिद गरिएका विरुवा कबुलियती वन/कबुलियती वन सदस्यको निजी जग्गामा रोपण गर्न सकिनेछ।

कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि कबुलियती वन समूहको नाम र ठेगाना, सम्झौता भएको विरुवाको प्रजाति र संख्या, उत्पादित/खरिद विरुवा संख्या र जात, वृक्षारोपण क्षेत्रफल जस्ता विवरण संलग्न र विरुवा रोपिएको स्थानको फोटो भएको प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ।

१.१.३ कबुलियती वन समूहबाट उत्पादित विरुवा खरिद :

कबुलियती वन समूहसँग नियमानुसार विरुवा उत्पादन/खरिद सम्झौता गरी अनुदान प्रदान गरिने छ। अनुदान दिदा कार्य सम्पन्न गर्न पहिलो किस्ता को रूपमा विनियोजित बजेटको ७५ प्रतिशत र कार्यक्रम सम्पन्न भई सम्पूर्ण कागजात सहितको प्रतिवेदन पेश गरे पश्चात बाँकि रहेको २५ प्रतिशत रकम प्रदान गरिनेछ। **यसरी** विरुवा खरिद गर्दा जिल्ला वन कार्यालय र सम्बन्धित इलाका वन कार्यालयले आवश्यक समन्वय र सहयोग गर्नु पर्नेछ।

१.१.४ बाँस राईजोम रोपण तथा वितरण

बाँसको राइजोम छनोट, खरिद, ढुवानी तथा रोपण गर्दा **अग्निसो, नेपियर बिरुवा खरिद तथा रोपण अनुदान सहयोग** कार्यविधि अनुसार अपनाईनेछ । भूकम्पवाट क्षतिग्रस्त कबुलियती वन क्षेत्रका उपभोक्ता सदस्यको लागि प्राथमिकता दिनुपर्नेछ ।

१.१.५ निगालो राईजोम रोपण तथा वितरण

निगालोको राइजोम छनोट, खरिद, ढुवानी तथा रोपण गर्दा **अग्निसो, नेपियर बिरुवा खरिद तथा रोपण अनुदान सहयोग** गर्दा अपनाईने कार्यविधि अनुसार अपनाईनेछ । भूकम्पवाट क्षतिग्रस्त कबुलियती वन क्षेत्रका उपभोक्ता सदस्यको लागि प्राथमिकता दिनुपर्नेछ ।

१.१.६ कबुलियती वन समूहको विधान, कार्ययोजना तथा जीविकोपार्जन सुधार योजना तयारी

क्षेत्र छनोट, स्थलगत भ्रमण, सञ्चार, सर्भे तथा नक्सांकन, बैठक खाना/खाजा, भत्ता, विधान, कार्ययोजना तथा जीविकोपार्जन सुधार योजना तयारी, प्रिन्टीङ तथा वाईन्डिंगमा खर्च गर्न सकिनेछ । समूहमा आवद्ध भएका घरधुरीका महिला तथा पुरुषको सहभागितामा कार्ययोजना तयार गर्नु पर्नेछ । जीविकोपार्जन सुधार योजना समावेश भएको कार्ययोजनाको पाँच प्रति तयार गर्ने रकम समेत यसै शीर्षकमा समावेश गरिएको छ । जीविकोपार्जन सुधार योजना तयार गर्दा इलाका वन कार्यालयका प्राविधिक, जे.टि.ए, समूह सहयोगी र ग्रामीण वित्तीय सहयोगीले आ-आफ्नो क्षेत्रवाट सहयोग गर्नुपर्नेछ ।

(नोट : कार्ययोजना तयारी तथा पुनरावलोकन काबुलियती वन विकास कार्यक्रमको प्राथमिकता को कार्यक्रम रहनेछ सोही अनुरूप तोकिएको लक्ष्य पुरा गर्न केही बाधा अड्चन आउने देखिएमा तुरुन्त फुकाई कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ।)

१.१.७ कबुलियती वन समूहको विधान तथा कार्ययोजना पुनरावलोकन (जीविकोपार्जन सुधार योजना समेत)

अवधि पुगिसकेका र कबुलियती वन समूहले पुनरावलोकनको लागि माग गरेका विधान, कार्ययोजना तथा जीविकोपार्जन सुधार योजना पुनरावलोकन गर्न यस शीर्षकको रकम खर्च गर्न सकिने । कार्ययोजना नवीकरण प्रकृया तालिमको अभ्यासकै रुपमा गरिनेछ । एकदिने स्थलगत रुपमा हुने यस अभ्यासमा छनोट भएका घरधुरीका महिला पुरुष दुई जनाका दरले समावेश गराउनु पर्दछ । अन्य प्रक्रिया नयाँ कार्ययोजना तयार गर्दा अपनाईने कार्यविधि अनुसार नै गर्नुपर्नेछ ।

(नोट : कार्ययोजना तयारी तथा पुनरावलोकन काबुलियती वन विकास कार्यक्रमको प्राथमिकता को कार्यक्रम रहनेछ सोही अनुरूप तोकिएको लक्ष्य पुरा गर्न केही बाधा अड्चन आउने देखिएमा तुरुन्त फुकाई कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ।)

१.१.८ एम.आई.एस.निर्माण तथा अपग्रेड

कबुलियती वन व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई अध्यावधिक, परिमार्जन तथा सुदृढ गर्न गत आर्थिक वर्षमा तयार भएको MIS लाई अझ बढी प्रभावकारी र सरलिकृत गर्न लसेवा प्रदायकसंग करारमा प्राविधिक लिई कार्यलयमा राखी कार्य सम्पन्न गराउने ।

१.१.९ कबुलियती वन संजालहरुलाई अनुदान सहयोग

कबुलियती वन समूह राष्ट्रिय महासंघलाई थप प्रभावकारी गराउन महासंघले पेश गरेको प्रस्तावना अनुसार कार्य गर्ने गरि विनियोजित रकम अनुदान दिन सकिने छ ।

कबुलियती वन संजालका जिल्ला/क्लष्टर/अन्तरसमूह/समूह सदस्यहरुको क्षमता अभिवृद्धि र संस्थागत सुदृढीकरणका लागि तालिम संचालन गर्नुपर्नेछ ।

१.१.१० कबुलियती वनमा नेतृत्व विकास तथा सुशासन तालिम

कवुलियती वन समूहका सदस्यलाई कवुलियती वन कल्टरमा समूहको अभिलेख व्यवस्थापन, सुशासन, नेतृत्व विकास एवं ऋण तथा वचत परिचालन गर्ने कार्यमा नेतृत्व विकास तालिम दिने कार्यमा खर्च गरिनेछ । तालिमको सहभागी छनौट गर्दा समावेशीको आधारमा गरिनुपर्ने र कार्यक्रम संचालन गर्ने कार्यक्षेत्र छनौट गर्दा सकेसम्म पहिले कुनै तालिम नलिएको समूह र सहभागी छनौट गर्नुपर्ने छ ।

यो कार्यक्रम संचालन गर्दा स्वीकृत नर्मस्को अधिनमा रही संचालन गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगति प्रतिवेदनमा निम्न बुंदाहरु अनिवार्य रूपमा समावेश गर्नु पर्नेछ :

- तालिमका विषयवस्तु, उद्देश्य, औचित्य,
- सहभागी संख्या, लिंग र तालिम अवधि,
- स्थान र मिति देखिने व्यानर सहितको सहभागीको फोटो

१.१.११ लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण तालिम (१५ जनालाई तिन दिन)

वनक्षेत्रको लै.सा.स. रणनीतिले राखेको सोचलाई विस्तार गरी क.व.उ.स.हरु को कल्टरमा समाजिक समावेशीकरणको प्रवर्द्धनका लागि यो तालिम गर्नुपर्नेछ । तालिममा सहभागी छनौट गर्दा विशेष ध्यान दिई सबै वर्ग र समुदायका उपभोक्ताहरुलाई सहभागी गराउनुपर्नेछ । यो कार्यक्रम संचालन गर्दा स्वीकृत नर्मस्को अधिनमा रही संचालन गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगति प्रतिवेदनमा निम्न बुंदाहरु अनिवार्य रूपमा समावेश गर्नु पर्नेछ :

- तालिमका विषयवस्तु, उद्देश्य, औचित्य,
- सहभागी संख्या, लिंग र तालिम अवधि,
- स्थान र मिति देखिने व्यानर सहितको सहभागीको फोटो

१.१.१२ LFLP MIS Training

यस अन्तर्गत जिल्ला वन कार्यालयमा कार्यरत भएका कवुलियती कार्यक्रम संचालन, अनुगमन तथा रेकर्ड अध्यावधिक राख्ने र कम्प्युटर सम्बन्धी ज्ञान हासिल गरेका अधिकृत, रेन्जर, फरेष्टर, सुपरभाईजर/समूह सहयोगीलाई तीन दिनको तालिम प्रदान गर्न यो खर्च गरिनेछ । वन विकास कार्यक्रम अन्तरगतका केन्द्र तथा जिल्लास्तरका सबै किसिमका तालिम, गोष्ठी, अन्तक्रिया संचालन गर्दा स्वीकृत नर्मस्को अधिनमा रही संचालन गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगति प्रतिवेदनमा निम्न बुंदाहरु अनिवार्य रूपमा समावेश गर्नु पर्नेछ :

- तालिमका विषयवस्तु, उद्देश्य, औचित्य,
- सहभागी संख्या, लिंग र तालिम अवधि,
- स्थान र मिति देखिने व्यानर सहितको सहभागीको फोटो

१.१.१३ LIP Preparation Training

यस अन्तर्गत जिल्ला वन कार्यालयमा कार्यरत अधिकृत, रेन्जर, फरेष्टर, सुपरभाईजर/समूह सहयोगी तथा समूहका उपभोक्तालाई समेत जीविकोपार्जन सुधार योजना सहजीकरण गर्नको लागि प्रदान गरिने चार दिने तालिममा खर्च गरिनेछ । तालिम संचालन गर्दा स्वीकृत नर्मस्को अधिनमा रही संचालन गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगति प्रतिवेदनमा निम्न बुंदाहरु अनिवार्य रूपमा समावेश गर्नु पर्नेछ :

- तालिमका विषयवस्तु, उद्देश्य, औचित्य,
- सहभागी संख्या, लिंग र तालिम अवधि,
- स्थान र मिति देखिने व्यानर सहितको सहभागीको फोटो

१.१.१४ कबुलियती वनमा जग्गा विकास तालिम (किसानलाई ४ दिने)

चालुआ.व.मा हस्तान्तरण हुने/भएका कबुलियती वनका प्रत्येक परिवारका दुई जना (महिला र पुरुष) लाई कबुलियती वनको कार्यस्थलमै कबुलियती वन तथा पशु विकास कार्यक्रम सञ्चालन मार्गदर्शन, २०६६ अनुसारका सञ्चालन गर्नुपर्नेछ । तालिम सम्पन्न भएपछि कुन-कुन कार्यहरु के-कति परिमाणमा गरिएको सो को स्पष्ट उल्लेख गरी प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्दछ ।

१.१.१५ जडीबुटी/गैरकाष्ठ वन पैदावार बिरुवा खेती विस्तार तथा व्यवस्थापन तालिम (किसान)

जिल्लास्तरमा कबुलियती वन समूहको प्राथमिकताको आधारमा कार्ययोजना अनुसार जडीबुटी/गैरकाष्ठ वन पैदावार बिरुवा खेती विस्तार तथा व्यवस्थापन गर्न तीन दिनको तालिम संचालन गर्नको लागि खर्च गर्नुपर्नेछ । तालिम संचालन गर्दा स्वीकृत नर्मसको अधिनमा रही संचालन गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगति प्रतिवेदनमा निम्न बुंदाहरु अनिवार्य रुपमा समावेश गर्नु पर्नेछ :

- तालिमका विषयवस्तु, उद्देश्य, औचित्य,
- सहभागी संख्या, लिंग र तालिम अवधि,
- स्थान र मिति देखिने व्यानर सहितको सहभागीको फोटो

१.१.१६ कबुलियती वनमा जग्गा विकास पुनर्ताजगी तालिम तथा जग्गा विकास कार्यक्रम

पाँच वर्षभन्दा अगाडि हस्तान्तरण भएका कबुलियती वनका प्रत्येक परिवारका दुई जना (महिला र पुरुष) लाई कबुलियती वनको कार्यस्थलमै चार दिने जग्गा विकास तालिम कबुलियती वन तथा पशु विकास कार्यक्रम सञ्चालन मार्गदर्शन, २०६६ अनुसार गर्नु पर्नेछ । कार्य सम्पन्न भएपछि कुन-कुन कार्यहरु के-कति परिमाणमा गरिएको सो को स्पष्ट उल्लेख गरी प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्दछ ।

१.१.१७ कबुलियती वन व्यवस्थापन सहजीकरण प्याकेज

कबुलियती वन समूहहरुमा वनको हैसियत शुधार गर्नमा लागि गरिने वन संवर्धन कार्यहरुको लागि चाहिने वन व्यवस्थापनका औजार खरिद तथा उपयोग गर्न स्थलगत अभ्यास तथा तालिममा संचालन गर्न यो शिर्षकमा विजियोजन भएको रकम खर्च गर्न सकिनेछ ।

१.१.१८ कार्यक्रम समन्वय बैठक (केन्द्र, जिल्ला, क्लष्टर)

कार्यक्रम समन्वय समिति बैठक वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयका सचिव, स्थानीय विकास अधिकारी र इलाका वन कार्यालयका प्रमुखले क्रमशः केन्द्र, जिल्ला को अध्यक्षता गर्नेछन् । केन्द्रमा अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, कृषि विकास मन्त्रालय, पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयको प्रतिनिधित्व हुनेछ । जिल्लामा वन, महिला तथा बालबालिका, पशु विकास, कृषि, भू संरक्षण तथा अन्य विषयगत निकाय र क्लष्टरमा तत् जिल्लास्थित कार्यालयका ईलाका र गाविस स्तरीय कार्यालय प्रतिनिधि रहनेछन् ।

१.१.१९ कार्यक्रम कार्यदल बैठक (केन्द्र, जिल्ला)

कार्यदलको बैठकको अध्यक्षता केन्द्रमा वन विभागको महानिर्देशक र जिल्लामा जिल्ला वन अधिकृतले गर्नेछन् । सदस्यहरुमा: केन्द्रमा कृषि, वन, पशु सेवा विभागका प्रमुख वा अधिकृत प्रतिनिधि र जिल्लामा तत्तत्कार्यालयका जिल्लास्थित प्रमुख वा अधिकृत प्रतिनिधि सदस्य रहनेछन् । केन्द्रमा सामुदायिक महाशाखाका प्रमुख र जिल्लामा विकास शाखाका प्रमुख सदस्य सचिव रहनेछन् । उक्त बैठकमा कार्यक्रमको सान्दर्भिकतालाई ध्यानमा राखी अन्य निकाय र

विषयसंग सम्बन्धित प्रतिनिधि वा व्यक्तिलाई समावेश गर्न सकिनेछ ।समितिको बैठक प्रत्येक चौमासिकमा एक पटक वस्नेछ ।

१.१.२० सामाजिक परिचालनमा संलग्नहरुको द्वैमासिक बैठक

कार्यक्रम संचालनमा थप प्रभावकारिता ल्याउन सहजकर्ता तथा सामाजिक परिचालकको द्वैमासिक बैठकमा सहभागी हुनेको लागि यातयात र खाजा व्यवस्थापन गर्न खर्च गर्न सकिनेछ । बैठकमा आवश्यकता अनुसार इलाका, जिल्ला र सेक्टर वन ट कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३ कार्यालयका कर्मचारीहरु, समूह सहयोगी तथा जिल्ला सुपरभाइजर संलग्न हुन सक्नेछन्। सो बैठकको प्रगतिको पुनरावलोकन प्रत्येक बैठकमा गर्नु पर्नेछ ।

१.१.२१ अनुगमन, मूल्यांकन र सफलताको कथा संकलन तथा पुस्तिका प्रकाशन

वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित तथा प्रभावकारी अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ । अनुगमनबाट प्राप्त सुभावालाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिई कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ । यसरी अनुगमन गर्दा कवुलियती वन कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरुमा भएका सफल अभ्यासहरु संकलन प्राप्त गरी केन्द्रमा विश्लेषण सहितको पुस्तिका लेखन तथा प्रकाशन गरिनेछ ।यस्तो प्रकाशनलाई वेभसाइटमा समेत राखिनेछ ।

१.१.२२ वार्षिक प्रतिवेदन तथा ब्रोसर आदि प्रकाशन

कवुलियती वन कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई केन्द्रमा संचालित सामुदायिक तथा कवुलियती वन विकास कार्यक्रमको वार्षिक प्रतिवेदन तयारी तथा प्रकाशन गरिनेछ । सामुदायिक तथा कवुलियती वन सम्बन्धी आधारभूत विषयवस्तुहरु समेटेर ब्रोसर तयारी तथा छपाई गर्न यस शीर्षकको रकम खर्च गरिनेछ ।

१.१.२३ समूहको तथ्यांक संकलन तथा एमआईएसमा अपलोड

जिल्लास्तरमा कवुलियती वन समूहको अनुगमन गर्दा जिल्ला वन कार्यालयले भरेको अनुगमन फारमबाट प्राप्त तथ्यांक मा उपलब्ध onlineMIS Software मा अपलोड पछि प्राप्त हुने रिपोर्ट जिल्ला वन कार्यालयबाट प्रकाशन हुने वार्षिक प्रतिवेदनमा प्रकाशन गर्नुपर्नेछ । विनियोजित रकम समूहको तथ्यांक संकलन, डाटा इन्ट्री प्राविधिकको सहयोग लिई रिपोर्ट प्रकाशनको लागि खर्च गरिनेछ ।

१.१.२४ कवुलियती वन राष्ट्रिय पुरस्कार

जिल्लास्थित कवुलियती वन समूहहरु मध्ये निर्दिष्ट मापदण्ड र सूचकहरुको आधारमा जिल्ला वन कार्यालयले उत्कृष्ट समूह सिफारिस गरी वन विभागमा पुरस्कारको लागि पठाउने पर्नेछ । जिल्लाहरुबाट सिफारिस सहित प्राप्त समूहको निर्धारित सूचक र मापदण्डको आधारमा विभागले एक समिति गठन गरी पुनःमूल्याङ्कन गराई उत्कृष्ट तीन समूहलाई कवुलियती वन राष्ट्रिय पुरस्कार तथा प्रमाण-पत्र वितरण गर्नेछ ।साथै सान्त्वना हुनेहरुलाई प्रशंसापत्र पनि उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

१.१.२५ कवुलियती वन उत्कृष्ट समूह पुरस्कार

तोकिएको मापदण्डको आधारमा जिल्लामा स्थापित कवुलियती वन समूह र वनको मूल्याङ्कन गरी उत्कृष्ट काम गर्ने पहिलो, दोश्रो र तेश्रो समूहलाई विनियोजित बजेटबाट पुरस्कार तथा प्रमाण-पत्र प्रदान गरिनेछ । प्रथम ७०००।-, द्वितीय ५०००।- र तृतीय ३०००।- दरले पुरस्कार प्रदान गर्नुपर्नेछ । जिल्लाको कार्यक्रम कार्यदलबाट यो कार्यमा सहयोग लिईने छ । समूह छनौटका आधारहरु देहाय बमोजिमको हुनेछन्। पुरस्कृत हुने समूहको विवरण वार्षिक प्रगति पुस्तिकामा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

- वचत तथा ऋण परिचालनको अवस्था,

- जग्गा विकासको गुणस्तर,
- नियमित बैठक तथा रेकर्ड किपिङ्ग,
- अन्य निकायसँगको सहकार्य,
- आय आर्जनका क्रियाकलाप संचालन ।

१.१.२६ कवुलियती वन क्षेत्र, क्लस्टर, समूहको पहिचान र गठन

यस अन्तर्गत सम्भावित कवुलियती वनको क्लस्टर पहिचान, वन क्षेत्र निर्धारण र नक्सांकन, कवुलियती वन समूहको स्थापना गर्न आवश्यक स्थलगत भ्रमण, प्राविधिक परिचालन, सभा/वैठक/हस्तान्तरण समारोह व्यवस्थापन, कवुलियती वनको पट्टा तयारी कार्यमा खर्च गर्नु पर्नेछ । अन्तरसमूह संजाल र सहकारी गठन भै सकेका ठाउँमा पनि केही थप कवुलियती वन समूहको माग भएमा यस्ता क्षेत्रमा कार्यविधि अनुसार नयाँ समूह गठन गर्न सकिने छ ।

१.१.२७ सामाजिक परिचालन सेवा (समूह परिचालनको अनुदान सहयोग)

लक्षित समूहहरू मध्येबाट उनीहरूले नै संस्थागत रूपमा छानेका महिला समूह परिचालिकाहरू नै सामाजिक परिचालनका संवाहक हुनेछन् । यस्ता परिचालक संलग्न समूह वा पायक पर्ने समूहसँग जिल्ला वन कार्यालयले नियमानुसार अग्रिम सम्झौता गरी विनियोजित रकमको अधिनमा रही मासिक रूपमा सामाजिक परिचालकको पारिश्रमिक अनुदान स्वरूप उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३ जिल्ला वन कार्यालय र सम्बन्धित इलाका वन कार्यालयको नियन्त्रण र सुपरिवेक्षणमा रहि सामाजिक परिचालकले निम्न कार्यहरू गर्नेछ :

- (क) कवुलियती वन समूह, जिल्ला वन कार्यालय र पशुसेवा कार्यालय लगायतका निकायको बीचमा सम्बन्ध गाँस्ने,
- (ख) समूह गठनका लागि परिचालन, उत्प्रेरणा र सहयोग गर्ने
- (ग) बैठक व्यवस्थापन गर्न कवुलियती वन समूहलाई निरन्तर सहयोग गर्ने, नेतृत्व विकास, रेकर्ड राख्ने, वचत गर्ने र साधारण शिशु स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाईबारे समूह सदस्यलाई ज्ञान दिने,
- (घ) इलाका तथा जिल्ला वन कार्यालयसंग समन्वय गरी समूहको लागि संचालन हुने फिल्डस्तरका कार्यहरू र तालीम तथा प्रचार प्रसार कार्यमा सहयोग गर्ने,
- (ङ) आफ्नो कार्यक्षेत्रका सबै कवुलियती वन समूहको बैठकमा भाग लिने,
- (च) कवुलियती वन समूहको अनुगमन कार्यमा इलाका वन कार्यालयलाई सहयोग गर्ने,
- (छ) विशेष गरी महिला र दलितहरूलाई सरकारी कागजात, प्रमाणपत्रहरू प्राप्त गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने,
- (ज) साधारण लेखपढ गर्न नजान्ने सदस्यलाई प्रौढ शिक्षामा सहभागी गराउने र नेतृत्व विकासका लागि समूहको जनशक्ति विकास गराउने,
- (झ) जिल्ला वन कार्यालयको नियमित मासिक बैठकमा सम्भव भएसम्म सहभागी हुने,
- (ञ) समूहले पाउने सहयोगको बारेमा जिल्ला वन कार्यालयबाट जानकारी लिई सोही बमोजिम समूहलाई जानकारी गराउने,
- (ट) अन्यको हकमा मार्गदर्शनमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

१.१.२८ सामाजिक परिचालन सुपरिवेक्षण (जिल्ला सुपरभाईजरबाट)

सेक्टर तथा इलाका वन कार्यालयको समन्वयमा सामाजिक परिचालकको कार्यको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी जिल्ला वन कार्यालयमा नियमित प्रतिवेदन पेश गर्न विनियोजित रकमको अधिनमा रही मासिक रुपमा पारिश्रमिक उपलब्ध गराउने गरी करार सेवामाजिल्ला सुपरभाईजरको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ । जिल्ला सुपरभाईजरको कार्य विवरण निम्न बमोजिम हुनेछ :

- (क) कवुलियती वन समूह, जिल्ला वन कार्यालय तथा पशु सेवा कार्यालय लगायत जिल्लास्थित अन्य निकायको बीचमा सम्बन्ध कायम गर्ने,
- (ख) समूह सहयोगीको कार्यको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने,
- (ग) समूह सहयोगीलाई परिचालन, उत्प्रेरणा र सहयोग गर्ने,
- (घ) जिल्ला वन कार्यालय र जिल्लास्थित अन्य कार्यालयबाट समूहको लागि संचालन हुने फिल्डस्तरका कार्यहरु र तालिम तथा प्रचारप्रसार कार्यमा सहयोग गर्ने,
- (ङ) समूह सहयोगी मार्फत कवुलियती वन समूहको अनुगमन गर्नमा जिल्ला वन कार्यालयलाई सहयोग गर्ने,
- (च) समूहमा आबद्ध विशेष गरी महिला र दलितहरुलाई आवश्यक सरकारी कागजात, प्रमाणपत्रहरु प्राप्त गर्न सहयोग गर्ने,
- (छ) सामाजिक परिचालनको काममा मार्गदर्शक वनी आवश्यक सहयोग, समन्वय र सहजीकरण गर्ने ।

१.१.२९ प्राविधिक सहयोग सेवा (वन प्राविधिक सहायकबाट)

जिल्लामा नयाँ कवुलियती वन समूह गठन, कार्ययोजना र जीविकोपार्जन योजना तयारी, स्थापित समूहलाई प्राविधिक सहयोग लगायत जिल्ला वन कार्यालयको कार्यक्रम संचालनमा थप सहयोग पुऱ्याउन वन विज्ञानमा प्रविणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरहको योग्यता पुगेको प्राविधिकबाट सेवा करारमा लिन यस शीर्षकमा विनियोजित रकम खर्च गरिनेछ । नेपाल सरकारको आर्थिक ऐन/नियम बमोजिम राख्नुपर्ने मासिक कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, डोर हाजिरी लगायतका आवश्यक कागजात समावेश गर्नुपर्नेछ । निजले जिल्ला वन अधिकृत वा निजले तोकेको कर्मचारीको अधिनमा रही काम गर्नु पर्नेछ । साथै मासिक प्रगतिको आधारमा मात्र मासिक पारिश्रमिकको निकास गरिनेछ ।

१.१.३० निश्क्रिय तथा पुराना समूह शसक्तिकरण अनुदान

कवुलियती वन समूहको रुपमा हस्तान्तरण भई हाल निश्क्रिय भएकासमूहलाई सक्रिय बनाई आय आर्जन कार्यमा संलग्न गराउन र जीविकोपार्जनमा सघाउ पुऱ्याउन यस शीर्षकको रकम उपलब्ध गराउन सकिने छ । इलाका वन कार्यालयको सहयोगमा समूहले कार्यक्रम तयार गरी जिल्ला वन अधिकृत समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ । स्वीकृत कार्यक्रम बमोजिम समूहसँग सम्भौता गरी सोही बमोजिमको कार्य सम्पन्न गर्न पहिलो किस्ताको रुपमा विनियोजित बजेटको ७५ प्रतिशत रकम र कार्यक्रम सम्पन्न भई प्रतिवेदन पेश गरे पश्चात बाँकि रहेको २५ प्रतिशत रकम अनुदान सहयोग प्रदान गरिनेछ ।

१.१.३१ आयआर्जन, सीप तथा उद्यम विकास (सकृय समूह)

लघु उद्यम विकास तथा आयआर्जनका लागि संलग्न कवुलियती वन समूहका सदस्यलाई सहुलियत ऋण उपलब्ध गराउन स्थानीय सहकारीलाई सशर्त उद्यम विकास अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । उक्त अनुदान सहकारीमा अन्तहीन घुम्तीकोषको रुपमा रहने र क्रमशः अन्य सहभागी कवुलियती वन समूह सदस्यलाई उपलब्ध गराउदै जानुपर्नेछ ।

१.१.३२ समूहको वचत तथा परिचालन सेवा (ग्रामीण वित्त सहायकबाट)

कवुलियती वन समूहलाई ग्रामीण वित्त सेवा मार्फत थप सहयोग पुऱ्याउन स्थानीय सहकारी डिभिजन कार्यालयसँग समन्वय गरीलघु वित्त सहायकको व्यवस्था नियमानुसार गर्नुपर्नेछ । नेपाल सरकारको आर्थिक ऐन/नियम बमोजिम राख्नुपर्ने मासिक कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, डोर हाजिरी लगायतका आवश्यक कागजात समावेश गर्नुपर्नेछ । ग्रामीण वित्त सहायकको योग्यता कम्तीमा वाणिज्य विषयमा प्रविणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरहको भई कार्य विवरण निम्न बमोजिम हुनेछ,

- कवुलियती वन समूहलाई ग्रामीण वित्त कार्यक्रममा सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने,
- समूहबाट संचालन भैरहेका आर्थिक कृयाकलापको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नुका र साथै आवश्यक सहयोग गर्ने,
- स्थानीय कृषि सहकारी संस्थालाई सुदृढ गराई उक्त संस्थामा कवुलियती वन समूहको पहुँच पुऱ्याउन सहयोग गर्ने,
- सहकारी नभएको क्लष्टरमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहसँग समेत सहकार्य गरी नयाँ सहकारी गठन गर्न आवश्यक सहयोग र सहजीकरण गर्ने,
- जिल्ला वन कार्यालयको नियमित मासिक बैठकमा अनिवार्य सहभागी हुने,
- विद्यमान वचत तथा ऋण पद्धतिको अनुगमन गरी स्थानीय सहकारीसँग आवद्ध गराउने,
- कवुलियती वन समूह, सामुदायिक वन समूह र संलग्न सहकारीलाई कोचिंग तथा समयानुकूल संस्थागत सहयोग गर्ने ।

१.१.३३ घाँस विकास तथा डालेघाँस रोपण

स्थानीय कवुलियती वन समूह मार्फत संलग्न समूहको सदस्यको बाँझो कृषि वारीमा घाँस तथा डालेघाँसका वीउ, विरुवा, कटिङ्ग रोपण तथा संरक्षणको लागि यो शीर्षकमा विनियोजित रकम खर्च गर्न सकिनेछ ।

१.१.३४ अनफार्म आयआर्जनको लागि अनुदान सहयोग

कवुलियती वन समूहका किसानहरूलाई कृषि जग्गाबाट थप आयआर्जनका लागि जिल्ला कृषि विकास कार्यालयसँग समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यस्ता कार्यक्रम संचालन गर्दा संलग्न कवुलियती वन समूहका सदस्यलाई सहूलियत ऋण उपलब्ध गराउन स्थानीय सहकारीलाई सशर्त अनफार्म आयआर्जन अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । उक्त अनुदान सहकारीमा अन्तर्गत घुम्तीकोषको रूपमा रहने र क्रमशः अन्य सहभागी कवुलियती वन समूह सदस्यलाई उपलब्ध गराउने।

१.१.३५ कार्यक्रम समन्वयको लागि संयुक्त अनुगमन (केन्द्रस्तर)

केन्द्रस्तरमा कार्यक्रम समन्वय समितिका पदाधिकारीहरूलाई कार्यक्रम संचालित स्थानमा संयुक्तरूपमा अनुगमन गर्न यो रकम खर्च गरिनेछ । यसले केन्द्रीयस्तरबाट नै कार्यक्रमको प्रभावकारिता अध्ययन गर्न र पृष्ठपोषण प्राप्त गर्नेछ ।

१.१.३६ कार्यक्रमहरूको चौमासिक अनुगमन तथा प्रतिवेदन तयारी

जिल्लामा हुने गरेका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको अवस्था चौमासिक रूपमा स्थलगत अनुगमन गर्ने तथा अनुगमनको क्रममा सरोकारवालाहरूको बैठक समेतको व्यवस्थापन, सवारी साधन व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदन तयारीमा यो शीर्षकमा खर्च गर्न सकिनेछ । भ्रमण प्रतिवेदन तयार गर्दा वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालय तयारी भएको ढाँचा आधारमा गरिने । यसरी चौमासिक रूपमा गरिने भ्रमणको प्रतिवेदन हरेक चौमासिक रूपमा वसिने कार्यदलको बैठक तथा कार्यक्रम समन्वय समितिको बैठकमा पेश गरिने छ ।

१.१.३७ जैतुन/रुद्राक्ष विरुवा खरिद तथा अनुदान सहयोग

विरुवाको प्रजाती, गुणस्तर, रोपण विधि लगायत आर्थिक प्राविधिक विषय उल्लेख गरि सम्बन्धित कवुलियती वन समूह संग सम्झौता गरि कार्यान्वयन गरिने । यो कार्य सम्पन्न गर्दा अम्रिसो, नेपियर विरुवा खरिद तथा रोपण अनुदान सहयोग को कार्यविधि अपनाईने छ ।

१.१.३८ ओखर विरुवा खरिद तथा अनुदान (हजार)

विरुवा खरिद, रोपण विधि लगायत आर्थिक प्राविधिक विषय उल्लेख गरि सम्बन्धित कवुलियती वन समूह संग सम्झौता गरि कार्यान्वयन गरिने । यो कार्य सम्पन्न गर्दा अम्रिसो, नेपियर विरुवा खरिद तथा रोपण अनुदान सहयोग को कार्यविधि अपनाईने छ ।

१.१.३९ जीविकोपार्जन सुधार योजना कार्यान्वयन सहयोग समूह अनुदान (रु.५०,०००/- प्रति समूह, प्रस्तावना अनुसार)

लघु उद्यम विकास तथा आयआर्जन लघु उद्यम विकास तथा आयआर्जनका लागि यस कार्यक्रममा प्रत्येक कवुलियती वन समूहको कार्ययोजना तयारी गर्दा जीविकोपार्जन सुधार योजना पनि सँगै तयार गर्नुपर्नेछ । जीविकोपार्जन सुधार योजना तयारी पुस्तिका अनुसार आवश्यकता पहिचान गरी समूहको आयआर्जनमा वृद्धि हुने योजनालाई प्राथमिकतामा राखी अनुदानको रूपमा यस शीर्षकमा विनियोजित रकम खर्च गरिनेछ । जीविकोपार्जन सुधार योजना स्वीकृत भएपछि सोभै समूहको खातामा रकम जम्मा गरी समूहले नै कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्नेछ र उक्त योजना जिल्लास्थित अन्य निकायहरुको सहयोग तथा समन्वयमा गरिनेछ ।

१.१.४० गैरकाष्ठ वन पैदावार विरुवा खरिद तथा रोपण अनुदान सहयोग (निगालो, बाँस, तेजपात, ओखर, अम्रिसो, आदि)

गैरकाष्ठ वन पैदावार विरुवा खरिद तथा रोपण गर्न विरुवा तथा राइजोम आदि छनौट, खरिद, ढुवानी तथा रोपण गर्दा बहुउद्देश्यीय जडीवुटीको वृक्षारोपण गर्दा अपनाईने कार्यविधि अनुसार गरिनेछ ।

१.१.४१ काठमा आधारित हस्तकला विकास तथा प्रवर्धनका लागि अनुदान सहयोग

जिल्ला भित्र हस्तकलामा काम गर्ने संघ संस्था संग समन्वय गरि कवुलियती वन समूहलाई कार्य सम्पन्न गर्न सहयोग गर्ने गरि अनुदान सहयोग दिन सक्नेछ ।

१.१.४२ प्रिन्टर खरिद, फाटोकपि मेसिन खरिद, ईन्टरनेट मोडेम तथा डाटा खरिद, एचतबदभि मल्टि मिडिया खरिद

उल्लेखित सामानहरु सार्वजनिक खरिद प्रकृया अवलम्बन गरी खरिद गरिनेछ । उपकरण खरिद पश्चात् नियमानुसार भण्डार दाखिला गरी भर्नाई वनाई प्रयोग गर्नु पर्दछ । आपूर्ति र प्रयोग पश्चात् सम्बन्धित कार्यालयको कार्य सम्पादन गर्ने तथा सेवा प्रवाह गर्ने क्षमतामा अभिवृद्धि भएको हुनेछ भन्ने अपेक्षा लिएको छ ।

१.२ सामूदायिक वन विकास कार्यक्रम

१.२.१ उपकरण (जि.पि.एस, कम्प्युटर, फ्याक्स, प्रिन्टर, सोलार आदि)

कार्यक्रम संचालन गर्ने निकाय/कार्यालयको संस्थागत सुदृढीकरण गरी आवश्यक उपकरणहरु तथा कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता र सेवा प्रदानको गुणस्तरमा वृद्धि गर्न आवश्यक पर्ने उपकरणहरु खरिद गर्न सकिनेछ । यस अन्तर्गत मेशिनरी औजार जस्तै कम्प्युटर/ल्यापटप, प्रिन्टर, फोटोकपी, फ्याक्स, जि.पि.एस., रिसिभर, कम्पास, हिप्सोमिटर, रिलास्कोप, क्लीनोमीटर, अल्टिमिटर, टेलिफोन, आदि जस्ता सामानहरु सार्वजनिक खरिद प्रकृया अवलम्बन गरी खरिद गरिनेछ । उपकरण खरिद पश्चात् नियमानुसार भण्डार दाखिला गरी भर्नाई वनाई प्रयोग गर्नु पर्दछ । आपूर्ति र प्रयोग

पश्चात् सम्बन्धित कार्यालयको कार्य सम्पादन गर्ने तथा सेवा प्रवाह गर्ने क्षमतामा अभिवृद्धि भएको हुनेछ, भन्ने अपेक्षा लिएको छ ।

१.२.२ सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन, दर्ता, कार्ययोजना तयारी तथा वन हस्तान्तरण प्रक्रियामा सहजीकरण (लैंगिक समता र दिगो वन व्यवस्थापन लक्षितसमेत)

वन ऐन २०४९, वन नियमावली २०५१ तथा सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मागदर्शन, २०७१ (तेश्रो सशोधन) ले निर्धारण गरेको आवश्यक प्रक्रियाहरू पूरा गरेर सम्पन्न गर्नुपर्नेछ । क. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन तथा दर्ता प्रक्रियामा सहजीकरण उपलब्ध बजेटबाट टोल/समुदाय छलफल गोष्ठी, खाजा खर्च, भ्रमण खर्च, ईन्धन, संचार र विधान तयारीको लागि टाइपिङ्ग, प्रिन्टिङ्ग र बाईन्डिङ्गमा खर्च गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरू समावेश गर्नुपर्नेछ :

- गठित समूहको नाम र ठेगाना
- सामुदायिक वनबाट लाभान्वित हुने घरधुरी संख्या र जनसंख्या,
- कार्य समितिको स्वरूप (संख्या तथा समावेशी प्रतिनिधित्व),
- बैठकको खाजा खर्च माग गर्दा माईन्यूटको छायाँकपि समेत संलग्न गर्नुपर्ने ।

सामुदायिक वन कार्ययोजना तयारी तथा वन हस्तान्तरण प्रक्रियामा सहजीकरण कार्ययोजना तयारी कार्यको सहजीकरण तथा सिफारिस गर्ने काम कम्तीमा वन कार्यसहायक तहका वन प्राविधिकबाट हुनुपर्नेछ । यसका लागि सामुदायिक वन स्रोत सर्भेक्षण मार्गदर्शन, २०६१ अनुसार वन स्रोत सर्भेक्षण गर्ने तथा नक्का बाट सीमा सर्भेक्षण तथा उभक्तबलभलत ककउभि उयित विथयगत गरी सामुदायिक वनको विस्तृत नक्शा समेत पेश गर्नुपर्नेछ । यसमा उपलब्ध बजेटबाट वन स्रोत सर्भेक्षण, नक्शा तयारी, टोल/समुदाय छलफल गोष्ठी, खाजा खर्च, भ्रमण खर्च, ईन्धन, संचार र विधान तयारीको लागि टाइपिङ्ग, प्रिन्टिङ्ग र बाईन्डिङ्गमा खर्च गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि विधानशीर्षकमा उल्लेख भए अनुसार नै प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ ।

१.२.३ सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको कार्ययोजना नवीकरणमा सहयोग (गरीब, महिला र दलित लक्षित जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना)

कार्ययोजनाको अवधि समाप्त भएका र कार्ययोजना पुनरावलोकन/संशोधनको लागि समूहबाट माग भई आएका सा.व.को कार्ययोजना पुनरावलोकन गर्न सामुदायिक वन कार्ययोजना तयारी तथा वन हस्तान्तरण प्रक्रियामा सहजीकरण शीर्षकमा उल्लेख भए अनुसार गर्नुपर्नेछ ।

१.२.४ सामुदायिक वन कार्ययोजनाको प्राविधिक परीक्षण (क्षेत्रीय वन निर्देशनालय मार्फत)

हस्तान्तरित सामुदायिक वनको कार्ययोजना प्राविधिक रूपमा पूर्ण रहेको छ, छैन परीक्षण गर्न यो क्रियाकलाप संचालन गरिने छ । प्राविधिक परीक्षणको लागि सामुदायिक वन छनोट गर्दा काठ दाउरा बढी उत्पादन गर्ने (२५०० क्यु.फि.भन्दा) तथा समूह भन्दा बाहिर वन पैदावार बढी बिक्री वितरण गर्ने समूहमा गरिनेछ । यसका लागि क्षेत्रीय वन निर्देशनालयसंग समन्वय गरी निर्देशनालयका उपसचिव संयोजकत्वमा क्षे.व.नि. तथा जि.व.का.का वन अधिकृतहरू समेत तीन सदस्य रहेको टोली बनाई यो कार्य सम्पन्न गर्न सकिनेछ । यस टोलीमा वन विभागको प्रतिनिधि माग गरी समावेश गर्न सकिनेछ । यो कार्य सम्पन्न गर्नको लागि क्षेत्रीय वन निर्देशनालयबाट आउने टोलीलाई लाग्ने सम्पूर्ण खर्च एवं अन्य सुविधाहरू जि.व.का.बाट व्यहोर्ने गरी कार्यक्रम सम्पन्न गर्नुपर्नेछ । कार्य सम्पन्न भए पछि टोलीले क्षे.व.नि.मा प्रतिवेदन पेश गर्नेछ, भने क्षे.व.नि. मार्फत सम्बन्धित जि.व.का.मा प्रतिवेदन उपलब्ध गराउनुपर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरू समावेश गर्नुपर्नेछ

- परीक्षणको लागि छनोट गरिएको सामुदायिक वनको नाम, ठेगाना,
- छनोट गर्नुको कारण,

- परीक्षणमा देखिएका कुराहरु (संक्षेपमा),
- सुधारका लागि गरिएका सुझावहरु ।

१.२.५ सामुदायिक वन र निजी आवादी छुट्टयाई सिमांकन गर्ने

आवादीसंग जोडिएको सामुदायिक वनको सीमा यकिन गरी छुट्टयाई सम्भावित अतिक्रमणबाट संरक्षणका लागि सिमाना लगाउने कार्य गर्नुपर्नेछ । यस कार्यको लागि सम्बन्धित उपभोक्ता समूहको संस्थागत सहभागिता अनिवार्य हुने छ । जि.व.का बाट स्वीकृत नर्मस् अनुसार ल.ई. स्वीकृत गरी आवश्यक क्रियाकलापहरु संचालन गर्नु पर्ने । कार्य सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ : डू सा.व.उ.स.को नाम, डू वन र निजी आवादी छुट्टयाई सिमांकन गरिएको दुरी (कि.मि.) ।

१.२.६ नमुना (नतिजा तथा विधि) प्रदर्शनी प्लट स्थापना (TSI/SLI)

जिल्लामा अवस्थित रहेका वनको प्रकारका आधारमा व्यवस्थापन गर्न अत्यावश्यक रहेका प्रकारको वन व्यवस्थापन गर्ने प्रविधि प्रदर्शन गर्न यो क्रियाकलाप संचालन गरिने छ । यो कार्यक्रम संचालन गर्न वन विभाग अन्तरगत वन संवर्धन महाशाखाबाट प्राविधिक सहायता लिन सकिन्छ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुदाहरु समावेश गर्नु पर्ने छ :

- प्रदर्शनी प्लट स्थापना गरिएको स्थान(GPS Location),
- प्रदर्शनी प्लटको क्षेत्रफल,
- प्रदर्शनी प्लट स्थापनाको उद्देश्य,
- प्रदर्शनी प्लट स्थापनाबाट लाभान्वित हुने अनुमानित समूह संख्या ।

१.२.७ चौडापाते वनमा रुपान्तरण (Forest Conversion)

वृक्षारोपण गरी हाल कोणधारी प्रजाति (ऋत्यलषभच कउभअष्भक) भएको वनमा यदि प्राकृतिक रुपमा चौडापाते प्रजातिको पुनरुत्पादन भई रहेको वा हुन सक्ने ग्यारेन्टी गर्न सकिन्छ, भने त्यस्तो वन क्षेत्रलाई चौडापाते वनमा रुपान्तरण गर्न सकिनेछ । यसको लागि विस्तृत कार्ययोजना बनाएर कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्दछ । कार्ययोजना बनाउने लगायत कटान, संरक्षण, वृक्षारोपण आदि कार्यमा यसमा विनियोजित रकम खर्च गर्न सकिनेछ ।

१.२.८ ७५० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्रफल भएको सामुदायिक वनको कार्ययोजना तयारी र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७२ अनुसार गर्ने ।

१.२.९ सामुदायिक वन अन्तर्राष्ट्रियस्तर अध्ययन केन्द्र स्थापना र संचालन

सामुदायिक वन अन्तर्राष्ट्रियस्तर अध्ययन केन्द्र स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनले औलाएका कार्यहरु प्राथमिकताका आधारमा सुचिकृत गरि कार्यहरु संचालन गरिनेछ । कार्यक्रम संचालन गर्दा सेवा प्रदायक संगको पनि आशिक वा पूर्ण सेवा लिन सक्नेछ ।

१.२.१० रानीवन सामुदायिक वन व्यवस्थापन

वन व्यवस्थापन कार्य गर्दा समूहले तयार गरेकोको कार्यक्रम सहितको प्रस्तावनालाई जिल्ला वन कार्यलयले स्वीकृत दिइनेछ । यसरी स्वीकृती दिइएको कार्यक्रम संचालन गदाए जि.व.काले समूहसंग सम्भौता गरि सोभै समूहको खातामा अनुदान सहयोग दिन सक्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न गर्न आवश्यक पर्ने प्रविधिक सहयोग जि.व.का/सम्बन्धित

ई.व.का ले दिनेछ, र कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात समूहले प्रगति प्रतिवेदन जिल्ला वन कार्यालयमा बुझाउनुपर्ने छ ।

१.२.११ सामुदायिक वन स्थलगत अभ्यास

सामुदायिक वनको प्रकार, किसिम तथा अवस्थाको आधारमा सिफारिस गरिएको वन व्यवस्थापनको क्रियाकलापहरु संचालन गर्न स्थानीय उपभोक्ता समूहहरुलाई अभिप्रेरित गर्न एक दिने स्थलगत अभ्यास संचालन गरिने छ । यो कार्यक्रम सम्पन्न गर्न वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि २०७१ तथा नेपाल सरकार वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयबाट स्वीकृत नर्मसूएवं जिल्ला दररेटको प्रयोग गर्न सकिनेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नु पर्ने छ :

- संचालन गरिएको समूहको नाम, ठेगाना,
- अभ्यासका गतिविधि देखिने फोटो,
- लागत खर्च,
- वन व्यवस्थापनका मुख्य क्रियाकलापहरु तथा फोटो र होडिड. बोर्ड ।

१.२.१२ वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन अभ्यास

दिगो वन व्यवस्थापन स्थलगत कोचिड वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन सम्बन्धी अभ्यासको कार्यक्रम वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित भै कार्य संचालन गर्ने सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहमा संचालन गरिनेछ । कार्यक्रम संचालन गर्दा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयबाट स्वीकृत नर्मसलाई पालना गर्नुपर्नेछ । कार्यक्रमको नाम अभ्यास नै भएकोले अनिवार्य रूपमा Field level मा नै सञ्चालन गर्नुपर्नेछ । अनुभवी वनप्राविधिकबाट संचालन गराउनु पर्दछ ।

१.२.१३ इलाका स्तरिय योजना तर्जुमा गोष्ठी

इलाकास्तरमा रहेका सामुदायिक वन समूहहरूसंग छलफल तथा सिकाई आदान प्रदान गर्न, आगामी वर्षको वन सम्बन्धी इलाकास्तरको कार्यक्रम बनाउन, विषयगत समस्या र चुनौतीको समाधानको उपायहरु अवलम्बन गर्न एकदिने गोष्ठी आयोजना गरिनेछ । यसमा वन कर्मचारी, वन समूहहरुका प्रतिनिधिहरु, वन उपभोक्ता महासंघका इलाका प्रतिनिधिहरु, अन्य वन समूहका प्रतिनिधिहरु, वन उद्यमीहरु समेत संलग्न रहने छन् । इलाकास्तरमा तयार भएको यस योजनालाई जिल्ला वन कार्यालयको वार्षिक योजना तर्जुमा गोष्ठीमा पेश गर्नु पर्दछ ।

१.२.१४ वार्षिक योजना तर्जुमा गोष्ठी

प्रत्येक वर्ष जिल्ला वन कार्यालयबाट जिल्लामा गरिने कृयाकलापको छलफल गराउनु पर्दछ । यस योजना तर्जुमा कार्यमा जिल्लाका सम्पूर्ण इलाका वन कार्यालय, सेक्टर वन कार्यालयका प्रमुखहरुको अनिवार्य सहभागिता गराउनु पर्दछ । कार्यक्रमको सान्दर्भिकता हेरी जिल्लास्थित अन्य निकाय र विषयसँग सम्बन्धित प्रतिनिधि वा सरोकारवाला ब्यक्तिलाई समेत समावेश गर्न सकिने छ । यसमा आगामी वर्षको लागि योजना तयार गरी जि.व.का. बाट स्वीकृत गराएर क्षेत्रीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा पेश गर्नुपर्दछ । गोष्ठीमा गरिने अन्य कार्यहरु: डु आ-आफ्नो इलाकाबाट संचालन हुने कार्यक्रमको योजना तयार गर्ने र पारित गराउने, डु जिल्लास्थित अन्य निकायसंग सहकार्य गर्न सकिने कार्यक्रमहरुको पहल गर्ने ।

१.२.१५ लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण प्रवर्धन तालिम (१५ जना २ दिने)

वनक्षेत्रको लै.सा.स. रणनीतिले राखेको सोचलाई विस्तार गरी सा.व.उ.स.हरुमा समाजिक समावेशीकरणको प्रवर्द्धनका लागि यो तालिम गर्नुपर्नेछ । तालिममा सहभागी छनौट गर्दा विशेष ध्यान दिई सवै वर्ग र समुदायका उपभोक्ताहरुलाई सहभागी गराउनुपर्नेछ ।

१.२.१६ सामुदायिक वन समन्वय तथा अन्तर्क्रिया बैठक (सरोकारवालाहरुसंग)

सामुदायिक वन महाशाखाबाट सामुदायिक तथा कवुलियती वनको विकास तथा व्यवस्थापनसँग सरोकार राख्ने व्यक्ति, संघ/संस्थाहरुको प्रतिनिधित्व हुने गरी सम्पन्न गरिएका कार्यहरुको समीक्षा, सफलताका कथाहरु तथा अनुभव आदान प्रदान, तयार भईरहेका/हुने नीति तथा कार्यक्रमहरुमा आवश्यक राय तथा सुझाव संकलन, आदि विषयमा नियमित रुपमा समन्वय तथा अन्तर्क्रिया गर्न यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा आवश्यक व्यवस्थापन गर्न खर्च गर्न सकिनेछ ।

१.२.१७ टिम बिल्डिङ्ग कार्यक्रम

यो कार्यक्रम संचालनका लागि स्वीकृत सरकारी नर्मस्को प्रयोग गर्नु पर्दछ । टिम बिल्डिङ्ग गोष्ठीका लागि सम्बन्धित विषयमा विज्ञलाई स्रोत व्यक्ति बनाई अथवा सोभै परामर्श सेवा खरिद गरि संचालन गरिनुपर्दछ । गोष्ठी संचालन पछि अध्ययन गरिएका विषयवस्तु, सेसन प्लान, सहभागी संख्या र नामावली, व्यानर सहितका फोटोहरु, गोष्ठीको सकारात्मक तथा नकारात्मक पक्ष सहितको प्रतिवेदन समावेश गरिनु पर्दछ ।

१.२.१९ सामुदायिक वन राष्ट्रिय दिवश समारोह

सामुदायिक वन महाशाखा वाट यो कार्यक्रम संचालन गर्न लगत ईष्टिमेट तयारी तथा स्वीकृत गरि कार्य संचालन गर्ने र कार्य संचालनमा सेवा प्रदायकसंगको आशिक रुपमा सेवा लिन पनि सक्नेछ ।

१.२.२० सामुदायिक वन सम्बन्धी निर्देशिका/मार्गदर्शन/कार्यविधि प्रकाशन तथा वितरण (आर्थिक,वन श्रोत सर्भेक्षण) हजार

सामुदायिक वन सम्बन्धी निर्देशिका/मार्गदर्शन/कार्यविधि प्रकाशन तथा वितरणमा रकम खर्च गर्न सकिनेछ ।

१.२.२१ वन उद्यम संचालन निर्देशिका तयारी तथा प्रकाशन

यो निर्देशिका तयार गर्दा वन उद्यमहरुको स्थलगत निरिक्षण, अध्ययन, छलफल, अन्तरकृया, सन्दर्भ सामाग्री खरिद, प्रतिवेदन तयारी तथा प्रकाशनमा खर्च गर्न सकिनेछ, र यो कार्य संचालनमा सेवा प्रदायकसंगको आशिक रुपमा सेवा लिन पनि सक्नेछ ।

१.२.२२ महत्वपूर्ण वन उद्यम संचालन जानकारी पुस्तिका तयारी तथा प्रकाशन

यो निर्देशिका तयार गर्दा वन उद्यमहरुको स्थलगत निरिक्षण, अध्ययन, छलफल, अन्तरकृया, सन्दर्भ सामाग्री खरिद, प्रतिवेदन तयारी तथा प्रकाशन मा खर्च गर्न सकिनेछ । र यो कार्य संचालनमा सेवा प्रदायक संगको आशिक रुपमा सेवा लिन पनि सक्नेछ।

१.२.२३ जिल्लाबाट संचालन भएका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरुको वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन

जिल्ला वन कार्यालयहरुले विभिन्न स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमहरु संचालन गरेका हुन्छन् । यस बाहेक वन सम्बन्धी कानून कार्यान्वयन तथा नियमन कार्यहरु समेत सम्पादन गरिरहेका छन् । यी सवै कार्यलाई अभिलेखीकरण गर्न यो क्रियाकलाप संचालन गरिनेछ । तथ्यांक संकलन, विश्लेषण, मसलन्द, छलफल, छपाई आदिमा यो रकम खर्च गर्न सकिनेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ : ङु प्रकाशित सामग्रीको संख्या, ङु प्रकाशित सामग्रीको डिजिटल कपि समेत ।

१.२.२४ वन वातावरण, वन्यजन्तु एवं जैविक विविधता सम्बन्धी विभिन्न दिवस, महोत्सव तथा समारोह

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय तथा वन विभागले निश्चित गरेको मितिमा वातावरण दिवस, वन महोत्सव, सामुदायिक वन दिवस जस्ता समारोह सञ्चालन गरिनेछ । यसको लागि जिल्ला वन कार्यालयहरूले आफ्नो आवश्यकता अनुसारका कार्यक्रम तय गरी ल.ई. समेत स्वीकृत गरी आवश्यक रकम खर्च गर्न सक्नेछन् । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुदाहरु समावेश गर्नु पर्ने छ,

- समारोह अन्तर्गत गरिएका क्रियाकलापहरु,
- क्रियाकलापहरु संचालन गरिएका स्थान,
- फोटो तथा होर्डिङ्ग बोर्ड ।

१.२.२५ सामुदायिक तथा कवुलियती वन उपभोक्ताहरुमा संचालित उद्यमहरुको सर्भेक्षण तथा अध्यावधिक (Inventory and documentation)

वन विभागसँग यस कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३ किसिमको तथ्यांक हालसम्म नभएको हुँदा सामुदायिक तथा कवुलियती वन कार्यक्रमबाट जिल्लाहरुमा हालसम्म भएका उद्यमहरुको तथ्यांक संकलन तथा विश्लेषण गर्न यो क्रियाकलाप संचालन गरिनेछ । यस कार्यको लागि परामर्शदाता मार्फत पनि सेवा लिन सकिनेछ ।

१.२.२६ सामुदायिक वन व्यवस्थापन सुचना प्रणाली तथा तथ्यांक सुदृढिकरण

विभिन्न जिल्ला वन कार्यालयहरुमा स्थलगत भ्रमण गरि तथ्यांक संकलन गर्ने तथा आंशिक रुपमा सेवा प्रदायक संगका सेवा लिई कार्य समपन्न गरिनेछ ।

१.२.२७ सामुदायिक वन तथा कवुलियती वनमा संचालित लैगिंक तथा सामाजिक समावेशीकरण प्रवर्द्धन तालिमको प्रभाव अध्ययन

सामुदायिक वन महाशाखाले यस सम्बन्धी कार्यसूची तयार गरी विभागीय स्वीकृति पश्चात विभागको खरिद शाखा संग सम्न्वय गरि सेवा प्रदायक संगको पनि आंशिक वा पूर्ण रुपमा सेवा लिन सक्नेछ । अध्ययनको प्रभावकारीता को लागि विषय विज्ञहरुको एउटा Activity Management Committee (AMC) गठन गरिने छ र सेवा प्रदायक को छनौट पछि कार्यविधिमा , अध्ययनको प्रगति तथा मस्यौदा प्रतिवेदन AMC समक्ष पेश हुनु पर्ने र सो वाट आउने निष्कर्ष वमोजिक सेवा प्रदायक ले कार्य गर्नु पर्नेछ ।

१.२.२८ सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको कोषवाट वन विकास (२५%) विपन्नमूखी (३५%) परिचालित रकम सम्बन्धमा विश्लेषणत्मक अध्ययन

सामुदायिक वन महाशाखाले यस सम्बन्धी कार्यसूची तयार गरी विभागीय स्वीकृति पश्चात विभागको खरिद शाखा संग सम्न्वय गरि सेवा प्रदायक संगको पनि आंशिक वा पूर्ण रुपमा सेवा लिन सक्नेछ । अध्ययनको प्रभावकारीता को लागि विषय विज्ञहरुको एउटा AMC गठन गरिने छ र सेवा प्रदायक को छनौट पछि कार्यविधिमा , अध्ययनको प्रगति तथा मस्यौदा प्रतिवेदन बन्ध समक्ष पेश हुनु पर्ने र सो वाट आउने निष्कर्ष वमोजिक सेवा प्रदायक ले कार्य गर्नु पर्नेछ ।

१.२.२९ सा.व. पत्रकारिता पुरस्कार

सामुदायिक वन संरक्षण एवं वैज्ञानिक तथा दिगो व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थलगत रिपोर्ट, अनुसन्धानमूलक लेख, रचना तथा विविध तरिकावाट सामुदायिक वनको विषयमा प्रचार प्रसार तथा प्रकाशन गर्ने पत्रकारलाई कार्यविधि तयार गरी

सोही वमोजिम पुरस्कार प्रदान गरिनेछ । यो कार्यको लागि वातावरण प्रत्रकार समूह (NEFEJ) संग समन्वय गरि कार्य गर्न सकिनेछ ।

१.२.३० कार्यक्रम कम्पाईल/पुनरावलोकन/पृष्ठपोषण/कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि तयारी

कार्यक्रम संचालनका लागि विभागीयस्तरमा समन्वय गर्ने, संयुक्तरूपमा अन्तर विभागीय बैठकहरु बस्ने, कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि निर्देशिका तथा कार्यविधिहरु तयारी गर्ने, ती निर्देशिका तथा कार्यविधिहरुको अभिमुखीकरण, फिल्ड परीक्षण तथा आवश्यकता अनुरूप परिमार्जन गर्ने, संयुक्तरूपमा कार्यक्रमको अनुगमन तथा प्रभाव अध्ययन गर्ने र तिनका निष्कर्ष तथा सुझावहरु आगामी वर्षका कार्यक्रम तयारीमा उपयोग गरिनेछ । कार्यक्रम/कार्यविधि तयारी, कम्पाईल, प्रिन्ट आदिको क्रममा खाजा, भत्ता, स्टेशनरी लगायत यसको लागि आवश्यक खर्चको लागि यसमा विनियोजित रकम खर्च गर्न सकिनेछ ।

१.२.३१ गणेशमान सिंह पुरस्कार

जिल्ला वन कार्यालयहरुले आ-आफ्नो जिल्लामा रहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरु मध्ये उत्कृष्ट वा विगतमा पुरस्कृत समूहलाई निर्दिष्ट गरिएको मापदण्ड र सूचकहरुको आधारमा सिफारिस सहित वन विभागमा पठाउने र जिल्लाबाट प्राप्त भएका विवरणहरुको आधारमा सामुदायिक वन महाशाखाले विज्ञहरु समेतको संलग्नतामा पुनःमूल्याङ्कन गरी उत्कृष्ट समूहलाई पुरस्कृत गरिनेछ । पुरस्कार मूल्यांकनका लागि विगतमा पुरस्कृत सामुदायिक वन कोस्थलगत निरीक्षण गर्न सकिनेछ। यस्तो निरीक्षण वाट प्राप्त पृष्ठपोषणको आधारमा आधार र सुचकहरुको परिमार्जन गरिनेछ । क्रियाकलाप संचालन पश्चातमूल्याङ्कन समितिले तोकेको सो संख्यामा समूहहरु पुरस्कृत हुने छन्। यसै प्रकारका राष्ट्रिय स्तरका अन्य पुरस्कार समेत मूल्यांकन समितिले सिफारिस गरे अनुसार प्रदान गरिनेछ ।

यो कार्य गर्दा आशिक रुपमा सेवा प्रदायक संगका सेवा लिई कार्य समपन्न गर्न सकिनेछ।

१.२.३२ उत्कृष्ट सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह पुरस्कार

सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन, २०७१ को अनुसूचीमा उल्लेखित सामुदायिक वन अनुगमनका सूचकहरु मध्ये गणेशमान सिंह सामुदायिक वन राष्ट्रिय पुरस्कारको लागि निर्धारण गरिएका मापदण्ड र सूचकका आधारमा जिल्लाका सम्पूर्ण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३ सामुदायिक वनको मूल्यांकन गरी उत्कृष्ट तीन सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई प्रथम, दोश्रो तथा तेश्रो पुरस्कार र प्रमाणपत्र प्रदान गरिने छ । यसले अन्य सामुदायिक वनलाई समेत उत्कृष्ट कार्य संचालन गर्न हौसला र प्रेरणा प्रदान गर्नेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नु पर्ने छ : ङ पुरस्कार प्रदान गरिएको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरुको नाम र ठेगाना, ङ पुरस्कृत हुनाको कारण (समूहको विशेषता), ङ गणेशमान सिंह राष्ट्रिय पुरस्कारको लागि सिफारिस गरिएको पत्र । जिल्लामा पुरस्कृत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह र सामुदायिक वनको विस्तृत विवरण सहित राष्ट्रियस्तरमा गणेशमान सिंह राष्ट्रिय पुरस्कारको लागि सिफारिस गरी अनिवार्य रुपमा वन विभागमा पठाउनुपर्नेछ ।

१.२.३३ सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको अनुगमन र निरीक्षण

सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको परिमार्जित मागदर्शनले निर्धारण गरेको प्रक्रियाहरु तथा वन कार्ययोजनामा निर्दिष्ट गरिएका कार्यहरु संचालन भए नभएको परीक्षण गर्न हस्तान्तरित सबै सामुदायिक वनहरुको निरीक्षण तथा अनुगमन गर्नुपर्नेछ । अनुगमनबाट प्राप्त नतिजाहरुलाई लिपिबद्ध गर्न अनुगमन पुस्तिका प्रकाशन गर्ने र सामुदायिक वनहरुलाई आवश्यक निर्देशनहरु प्रदान गर्न यो कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यो कार्यक्रम सम्पन्न गर्न आवश्यकता अनुसार स्थलगत निरीक्षण, समूहसंग छलफलमा चियापान, मसलन्द तथा इन्धन, तथ्यांक विश्लेषण एवं छपाई आदि कार्यमा आवश्यक बजेट खर्च गर्न सकिनेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि, ईलाका अनुसारका अनुगमन गरिएका सामुदायिक वन समूहको संख्या तथा गतिविधि विश्लेषण सहितको अनुगमन पुस्तिका प्रकाशन गरिनेछ ।

जडीबुटी विकास कार्यक्रम (कर्णाली जडिबुटी प्रशोधन समेत) (ब.उ.शि.नं ३२९१०२)

४.१. नर्सरी निर्माण

संचालनमा रहेको नर्सरीलाई स्तरोन्नति गर्न वा नयाँ स्थायी प्रकृतिको नर्सरी निर्माण गर्न यो कार्यक्रम केन्द्रित रहेको छ। खर्च अनुमान गर्दा वन तथा भू-संरक्षण मंत्रालयको प्रचलित स्वीकृत नर्सरी तथा प्रचलित जिल्ला दररेट बमोजिम गर्नुपर्नेछ। नर्सरीमा सिंचाइको स्थायी व्यवस्था, नर्सरी सुरक्षाको लागि स्थायी तारबार वा पर्खाल, ओभरहेड वाटर टैंक, स्टोर हाउस, कम्पोस्ट पिट, सेडहाउस, गिन हाउस, हरेक बेडमा पाईप जडान गरी स्पिडकल सिंचाइको व्यवस्था, वृत्तिको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ। काम गर्ने कामदार तथा स्थायी नर्सरी नाईकेका (बाह्रै महिना कार्य गर्ने) खर्चको व्यवस्था यसै शीर्षकबाट गर्नुपर्नेछ। जडीबुटीका विरुवा उत्पादन गर्दा पकेट क्षेत्रको लागि उत्पादन गर्नुपर्नेछ। नर्सरी निर्माण तथा सुधार गर्दा गरिएका क्रियाकलापहरूको स्पष्ट देखिने गरी रजिष्टरको व्यवस्था गरिनु पर्दछ। नर्सरी राखिएको स्थानमा स्पष्ट देखिनेगरी नामाकरण गरी Layout देखिने गरी होर्डिङ्ग बोर्ड राख्ने। कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरू समावेश गर्नुपर्नेछ :

- नर्सरी स्थापना तथा मर्मतको औचित्य,
- नर्सरी स्थापना गरिएको स्थान, Layout सहितको होर्डिङ्ग बोर्ड नक्साहरू,
- नर्सरीको विरुवा उत्पादन क्षमता र स्थानको क्षेत्रफल,
- स्थापना गर्दा लागेको खर्च,
- नर्सरी स्थापना तथा मर्मत गरिएको स्थान, फोटो तथा नक्शाहरू विषयगत समेत,
- नर्सरीको पहिलेको क्षमता र अभिवृद्धि गरिएको भए हालको क्षमता,
- मर्मत गर्दा लागेको खर्च,
- नर्सरी संचालन हुने अनुमानित अवधि,
- नर्सरी स्थापना हुनु अघि तथा पछिको फोटो।

४.२. लोक्ता, अल्लो, अग्रेली तथा अन्य लघु वनपैदावर खेती व्यवस्थापनमा सहयोग

स्थानीय सामुदायद्वारा व्यवस्थित वनमा आधारित व्यक्ति तथा घरधुरीको हैसियत सुधार गर्न र आय स्रोत बढाउन तथा समूहमा रहेका सदस्यहरूको गरीबी कम गर्न योगदान पुग्ने अभिप्रायले समूहको निर्णय बमोजिम जिल्ला वन कार्यालयको सिफारिसमा यो क्रियाकलाप संचालन गरिने छ। कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरू समावेश गर्नु पर्ने छ।

- क्रियाकलाप संचालन भएको सामुदायिक वनको नाम, ठेगाना, संलग्न घरधुरीको नामावली
- खेती विस्तार गरीएका जडीबुटीको किसिम र आगामि योजना
- लागत तथा खर्चको विवरण, बैंक भौचर, भर्पाई आदि
- लाभान्वित घरधुरी तथा समुदायको विवरण।

४.३. जडीबुटी विरुवा उत्पादन

वनक्षेत्रलाई जैविक विविधतायुक्त बनाउन, बैकल्पिक आयस्रोतको रूपमा विकास गर्न जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ प्रजातिका विरुवा उत्पादन गरी वृक्षारोपण गर्न अभिप्रेरित गर्ने र जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको आपूर्ति र उत्पादनमा अभिवृद्धि भई आयआर्जन तथा जीविकोपार्जनमा सुधार पुऱ्याउने उद्देश्यबाट यो क्रियाकलाप संचालन गरिनेछ। विरुवा वितरण गर्दा सबै प्रकारका वनहरू जस्तै: सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, निजी वन, कबुलियती वन, संरक्षित वन, साभेदारी वन आदिमा जनसहभागिता परिचालन गरी वृक्षारोपण गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ।

जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ प्रजाति उत्पादन गर्दा उच्च मूल्य, बजारमा माग भएको र स्थानीय किसानको रुचि अनुसारको प्रजातिहरूको सर्भेक्षण गरी सो को सूची बनाई उत्पादन गर्नुपर्नेछ । नर्सरीमा विरुवा उत्पादन गर्दा स्थानीय आवश्यकता अनुसार तथा व्यवसायिक महत्वपूर्ण जडीबुटी प्रजाति, सुगन्धित घाँस तथा बाँस कलमी विरुवा उत्पादन गर्नुपर्छ ।

जडीबुटी विकास कार्यक्रमको हकमा फोकल टीमले छनौट गरेको जडीबुटी प्रजातिको विरुवा उत्पादन गर्नुपर्नेछ । जडीबुटीको खेतीको लागि विशेष क्षेत्र छनौट गरी उक्त क्षेत्रमा वृक्षारोपणको लागि बहुमूल्य र ठाउँ विशेष जडीबुटी जस्तै टिमुर, जैतुन, तेजपात, अमला, घिऊकुमारी आदि जातका विरुवा उत्पादनमा जोड दिनुपर्नेछ, साथै यसप्रकारका विरुवाहरू उत्पादन गर्ने सम्भावना नदेखिएमा रुख प्रजातिका गैरकाष्ठ वन पैदावार जस्तै लप्सी, ओखर, लौठसल्ला आदि जस्ता विरुवाहरू अन्यत्र नर्सरीबाट खरिद गर्नुपर्नेछ । जडीबुटी प्रजाति उत्पादन गर्दा विशेष किसिमको तालिमको आवश्यकता पर्ने भएमा सो को समेत व्यवस्था मिलाउनुपर्नेछ ।

नेपाल राजपत्र खण्ड ६४, संख्या ११, भाग ५ मिति २०७१/०३/३० मा प्रकाशित सूचनामा उल्लेखित प्रजातिहरू उत्पादन गरी वितरण गर्नुपरेमा उक्त राजपत्र बमोजिमको मूल्य लिई मात्र वितरण गर्नुपर्नेछ ।

४.४. जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ विरुवा रोपण/पुन:रोपण सहयोग (समुदायलाई जडीबुटी विरुवा रोपणमा सहयोग)

पकेट क्षेत्रमा रहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, कबुलियती वन समूह, सामुदायिक विकास समूह (जलाधार), कृषि समूह तथा अन्य वन विकासमा प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न रहेका समूहहरू मध्ये सामुदायिक तथा सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपणका लागि न्यूनतम साभेदारी गर्न ईच्छुक समूहबाट निवेदन लिई वृक्षारोपण गर्न प्रस्ताव गरिएको स्थानमा जडीबुटी रोपण कार्य गर्नुपर्नेछ । सम्बन्धित समूहलाई नि:शुल्क विरुवा उपलब्ध गराउने र रोपणका लागि स्वीकृत बजेटबाट रोपण कार्य पश्चात उपलब्ध गराउने दायित्व सम्बन्धित कार्यालयको हुनेछ भने विरुवा ढुवानी, वृक्षारोपणमा नपुग हुने रकम र संरक्षणको व्यवस्था सम्बन्धित समूहको हुनेछ । रोपण तथा खेतीको लाभांशका लागि समूहभित्रका बढीमा १० जनाको दलित र महिला मूली भएका परिवार, जनजाति तथा छानिएका गरीब परिवारलाई समेटने गरी सानो समूह बनाउनुपर्नेछ ।

४.५. निजी जग्गामा रोपणका लागि कृषक/उद्यमी/गरिब/विपन्न वर्गलाई जडीबुटी विरुवा रोपणमा सहयोग

पकेट क्षेत्रमा निजी जग्गामा जडीबुटी खेती गर्नका लागि ईच्छुक कृषक, उद्यमी, गरिब तथा विपन्न वर्गको पहिचान गरी हरेकको वेग्लवेग्लै साना समूह बनाई निवेदन लिई उनीहरूले वृक्षारोपण गर्न प्रस्ताव गरीएको निजी जग्गाको निरीक्षण गरी वृक्षारोपणका लागि सम्झौता गर्नुपर्नेछ । यिनीहरूलाई स्थान अनुसार चरणबद्ध रूपमा विरुवा ढुवानी गर्न लगाई सम्बन्धित सेक्टर वा इलाका वन कार्यालयको सहयोगमा रोपण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेछ । जडीबुटी रोपण सम्बन्धी तथ्यांक जग्गाधनी अनुसारको विरुवा संख्या र प्रजाति अनुसार वृक्षारोपण भएको ठाउँको अवस्थिति समेत भल्किने गरी GPS बाट waypoints लिई नक्शा समेत तयार गरी भरपर्दो रूपमा digital database सम्बन्धित कार्यालयले अद्यावधिक गरी राख्नुपर्नेछ । रोपण तथा पुन:रोपण भएको स्थानको फोटो (जग्गाधनी समेतको फोटो) सहित रोपणकार्य सफल भईसके पछि त्यसको निरीक्षण गरी प्रतिवेदन पेश भए पश्चात निजी कृषक तथा उद्यमीलाई प्रति विरुवा रु.३ का दरले एवम् गरिब तथा विपन्न वर्गको किसानलाई प्रति विरुवा रु.५ का दरले वृक्षारोपणको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि अनुदान सहयोग प्रदान गर्न सकिनेछ । निरीक्षण प्रतिवेदनमा फोकल टिमका कम्तीमा २ जना सदस्यको हस्ताक्षर अनिवार्य रूपमा हुनुपर्नेछ । यसरी वृक्षारोपण गरिएको ठाउँमा यी विवरणहरू सहितको एउटा होर्डिङ्ग बोर्ड समेत राख्नुपर्नेछ ।

४.६. जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ विरुवा रोपणमा गोडमेल तथा हुर्काए बापतको रकम अनुदान

अघिल्लो आर्थिक वर्षमा सामुदायिक तथा सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपण गरिएका (सम्बन्धित कार्यालयमा राखिएको गतवर्षको अभिलेख अनुसारका) जडीबुटीका विरुवाहरू कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायको फिलडस्टरको कर्मचारीले निरीक्षण गरी वार्षिक कार्यक्रममा स्वीकृत प्रति हेक्टर दररेट अनुसार विरुवा गोडमेल, पुनरोपण, अग्नि रेखा निर्माण तथा स्याहार सम्भार बापतको रकम अनुदान दिन सकिनेछ । उक्त अनुदान दिंदा गतवर्षको विरुवा रोपिएको क्षेत्रको

तस्विरसंग तुलना गरी ताजा तस्विर समेत लिई अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ । नक्शांकन गर्दा कति क्षेत्रमा उक्त कार्य सम्पन्न गरिएको हो सो को क्षेत्रफल समेत खुल्ने गरी पठाउनुपर्नेछ ।

यसै गरी निजी जग्गामा गतवर्ष हुर्काइएको जडीबुटी विरुवाको थप स्याहार सम्भारका लागि निजी कृषक, उद्यमी, गरिव तथा विपन्न वर्गलाई प्रति विरुवा रु.३ का दरले अवसर मूल्य भुक्तानी बापत रकम उपलब्ध गराइनेछ, सो को लागि उक्त जग्गामा गतवर्ष वृक्षारोपण भएको विरुवाको रेकर्ड एवम स्थानको अभिलेखसँग भिडान गरी मात्र उपलब्ध गराउनुपर्नेछ । माथिका अनुच्छेदहरूमा उल्लेख भए अनुसार कै प्रक्रिया अपनाई जडीबुटी विकास कार्यक्रममा राखिएका देहाय बमोजिमका क्रियाकलापहरू सम्पन्न गर्नुपर्नेछ :

- सामुदायिक तथा सार्वजनिक जग्गामा संघ संस्था तथा व्यक्ति, समुदायलाई ढुवानी, वृक्षारोपण तथा व्यवस्थापन सहयोग अनुदान,
- निजी कृषक तथा उद्यमीलाई प्रति विरुवा रु.३ का दरले ढुवानी तथा वृक्षारोपण सहयोग अनुदान,
- गत आ.व.मा सामुदायिक तथा सार्वजनिक जग्गामा रोपण भएकोमा गोडमेल स्याहार संभार सहयोग,
- निजी जग्गामा कृषक, उद्यमी, गरिव तथा विपन्न वर्गलाई वचेको विरुवाको थप स्याहार संभारका लागि प्रति विरुवा रु ३ का दरले अवसर मूल्य भुक्तानी ।

४.७. सकटापूर्ण अवस्थामा पुगेका जडीबुटी प्रजातिको वासस्थान संरक्षण (In-situ conservation)

लोप हुन लागेका/संकटापूर्ण अवस्थामा पुगेका जडीबुटी प्रजातिहरूको दिगो संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्नको लागि प्राकृतिक जडीबुटीहरूको वासस्थान संरक्षण, संकलन तथा नियमनमा उल्लेख भएबमोजिम गर्ने ।

४.८. पकेट क्षेत्र पहिचान/प्राविधिक सहायता प्रदान/Contract Farming /पकेट क्षेत्र सुदृढीकरण

जिल्लामा प्रचुर मात्रामा जडीबुटी पाइने तथा खेती सम्भावित क्षेत्रको पहिचान गरि जडीबुटी खेतीको प्रवर्द्धन गर्न तथा विगतका वर्षमा पहिचान भएका जडीबुटी पकेट क्षेत्रको विकास गर्नका लागि जडीबुटीको पकेट क्षेत्र पहिचान गरि प्राविधिक सहायता प्रदान गरि जडीबुटीको त्यस पकेट क्षेत्रमा प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

४.९. जडीबुटी नमूना प्लट मर्मत तथा सञ्चालन

जडीबुटी प्रजातिको वासस्थान संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न स्वीकृत नर्मस बमोजिम नमूना प्लट मर्मत तथा सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

४.१०. जडीबुटी खेतीकर्ता समूह गठन र रोपण क्षेत्रको सम्भौता र कार्यान्वयन

सामुदायिक तथा निजी वनमा जडीबुटी खेती गर्ने कृषक तथा उपभोक्ता समूहहरूलाई पहिचान गरी तिनीहरूको एक छुट्टै जडीबुटी खेतीकर्ता समूह गठन गर्नुपर्नेछ र सो क्षेत्रको खालि ठाउँमा जडीबुटी वृक्षारोपणको लागि ती समूहहरूसँग सम्भौता गरी जडीबुटी वृक्षारोपण गरिनेछ । जिल्लाको पकेट क्षेत्रमा जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको खेती, जडीबुटी संकलन तथा व्यवस्थापनमा संलग्न व्यक्तिहरूको जिल्लास्तरमा एक संजाल स्थापना गर्नुपर्नेछ र सो को सुदृढीकरणको लागि संस्थागत विकासमा जोड दिनुपर्नेछ ।

४.११. जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको खेती, संकलन तथा व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको संजाल निर्माण तथा सुदृढीकरण

जिल्लामा जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको खेती, संकलन तथा व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको संजाल निर्माण गर्न खर्च गर्न सकिनेछ ।

४.१२. एक पकेट क्षेत्रमा एक प्रजातिको व्यवसायीकरण

जिल्ला वन कार्यालयले दुई वटा समूहमा त्यहाँका जनताको प्रत्यक्ष सहभागितामा महत्वपूर्ण प्रजातिको छनौट गरी व्यावसायिक खेती/प्रशोधन लगायतका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न यसमा विनियोजित बजेटबाट खर्च गर्न सकिनेछ ।

४.१३. जडीबुटी सूचना केन्द्र विकास कार्यक्रम

यसमा विनियोजित बजेटबाट जिल्लामा उपलब्ध महत्वपूर्ण एवम बहुमूल्य जडीबुटीहरू सम्बन्धी नमुना संकलन, त्यसको उपयोग र संरक्षण सम्बन्धी सामग्रीहरू जनताले प्रष्ट रूपमा बुझ्ने गरी ब्रोसर, लिफलेट, जडीबुटीहरूको मूल्य सूची तथा जडीबुटी सम्बन्धी पुस्तक र अन्य प्रकाशनहरू संकलन गरी लाइब्रेरीको रूपमा विकास हुने किसिमले कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्दछ।

४.१४. गैरकाष्ठ वन पैदावारमा आधारित वन उद्यम विकास सहयोग (सिस्नु पाउडर, वेतबाँस, निगालो, अभ्रिसो, वायो त्रिकट, पंखे चुलो, कार्भिड)

यस कार्यक्रममा विनियोजित बजेट प्राविधिक सहयोग (विज्ञको रायसुभाष परामर्श लिन), उपकरण खरिदको लागि अनुदान तथा सहजीकरणमा खर्च गर्न सकिने छ। यसको लागि जिल्ला वन कार्यालयले संबन्धित पक्षसँग संभौता गरी सोही बमोजिम सहयोग उपलब्ध गराउनेछ।

४.१५. सूचना प्रवाह तथा पारदर्शिता सवलीकरण

यस कार्यक्रममा जडीबुटी विकास कार्यक्रमको परिचय, उद्देश्यहरू लगायत कार्यक्रम कार्यान्वयनका विभिन्न सूचना तथा जानकारीहरू जिल्लामा रहेका स्थानीय एफ.एम. तथा रेडियोसंग संभौता गरी जडीबुटीको दिगो संकलन, व्यवस्थापन, नर्सरी, खेती विस्तार, बजार मूल्य, विरुवा प्राप्ति लगायतका चेतनामूलक सूचना सम्प्रेषण गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ। जिल्लामा एफ.एम. संचालन नभएको अवस्थामा जिल्ला र क्षेत्रस्तरमा प्रकाशन (तथा उपलब्ध) हुने र पकेट क्षेत्रमा पुग्ने रेडियोबाट गर्नुपर्नेछ। जिल्ला वन कार्यालयबाट पनि उपयुक्त माध्यमबाट निरन्तर सूचना प्रवाहको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ। यसका अतिरिक्त जिल्ला स्थित कार्यालयमा तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा जडीबुटीको मूल्य, उपयोगिता, महत्व र संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कुराहरू उल्लेख गरी होर्डिङ बोर्ड वा भित्ते लेखनबाट सूचना प्रवाह गर्नुपर्नेछ। यस अन्तर्गत देहाय बमोजिमका क्रियाकलापहरू मार्फत खर्च गर्न सकिनेछ :

- जडीबुटीको संरक्षण, दिगो संकलन, व्यवस्थापन, खेती विस्तार तथा स्थानीय बजारको मूल्य सम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण (स्थानीय रेडियो/एफ एम/ चेतनामूलक पर्चा/पम्पलेटबाट),
- जडीबुटी सम्बन्धी होर्डिङ बोर्ड/भित्ते लेखन व्यवस्थापन।

४.१६. तालिम/गोष्ठी/कोचिङ/बैठक

तालिम संचालन गर्नका लागि सम्बन्धित कार्यालयले जडीबुटी सम्बन्धी ज्ञान सीप भएको र उपभोक्ताहरूसँग सहजीकरण गर्न सक्ने स्थानीय स्रोत व्यक्तिको रोष्टर तयार गर्नुपर्नेछ। यस्ता स्रोत व्यक्तिहरूमा जिल्ला वन कार्यालयका कर्मचारीका अतिरिक्त कृषक, व्यापारी र अन्य संघसंस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरू पनि हुन सक्नेछन्। यस अन्तर्गत रहेका विभिन्न प्रकारका क्रियाकलापहरूमध्ये खेती स्थलमै कोचिङ गरी-गराई खेतीकर्ता किसानलाई सहयोग गर्नुपर्ने र स्थलगत रूपमा संकलनकर्ताहरूसँग अन्तरक्रिया गोष्ठी गर्नुपर्ने हुँदा बढी भन्दा बढी सहभागीलाई लाभान्वित गर्नका लागि स्थलगत अभ्यासमा भाग लिने सहभागीहरूलाई खाजा मात्र प्रदान गर्ने, तर मध्यस्थकर्ता तथा व्यापारी विच अन्तरक्रिया गोष्ठी अन्य क्षेत्रमा गर्नुपरेको अवस्थामा र बजेटले भ्याउने भएमा सहभागीहरूलाई तोकिएको नर्मस् अनुसारको भत्ता समेत उपलब्ध गराउन सकिनेछ। यी सबै कार्यक्रममा प्रशिक्षकलाई तालिम नर्मसको आधारमा प्रशिक्षण भत्ता उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि हरेक तालिम/गोष्ठीको विस्तृत विवरणहरू स्थान, तालिमको पाठ्यक्रम, सहभागीको विवरण, सहभागीको औचित्यता र कार्यक्रमको प्रभावकारिता बारे पृष्ठपोषण समेत उल्लेख भएको प्रतिवेदन तयार गरी राख्नुपर्ने र सोको सारांश तालुक विभागमा पेश गरिने प्रगतिमा समेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ।

४.१७. फोकल टिमको बैठक (जिल्ला स्तर)

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयबाट २०६९ सालमा तयार भएको कार्यविधि अनुसार जिल्लास्तरमा गठन भएको फोकल टिमको बैठक प्रत्येक महिनाको पहिलो हप्ता गर्ने गरी यो रकम खर्च गर्न सकिनेछ।

४.१८. पकेट क्षेत्रस्तरीय फोकल टिमको बैठक

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयबाट २०६९ सालमा तयार भएको कार्यविधि अनुसार पकेट क्षेत्रस्तरमा गठन भएको फोकल टिमको बैठक प्रत्येक महिनाको अन्तिम हप्ता गर्ने गरी यो रकम खर्च गर्न सकिनेछ । यस टिमको बैठकबाट छलफल भएका विषयबस्तुहरु जिल्लास्तरमा छलफल हुने फोकल टिमको बैठकमा समेत छलफल गर्नुपर्नेछ ।

४.१९. कार्यक्रम कम्पाइल/पुनरावलोकन/ पृष्ठपोषण/कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि तयारी

यस कार्यक्रम संचालनका लागि विभागीय स्तरमा समन्वय गर्ने, संयुक्त रुपमा अन्तर विभागीय बैठकहरु बस्ने, कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि निर्देशिका तथा कार्यविधिहरु तयारी गर्ने, ती निर्देशिका तथा कार्यविधिहरुको अभिमुखीकरण, फिल्ड परीक्षण तथा आवश्यकता अनुरूप परिमार्जन गर्ने, संयुक्त रुपमा कार्यक्रमको अनुगमन तथा प्रभाव अध्ययन गर्ने र तिनका निष्कर्ष तथा सुझावहरु आगामी वर्षहरुका कार्यक्रम तयारीमा उपयोग गरिनेछ ।

४.२०. प्राकृतिक जडीबुटीहरुको बासस्थान संरक्षण, संकलन तथा नियमन

- विभिन्न किसिमका अध्ययन प्रतिवेदनको आधारमा सकंटापन्न र लोपोन्मुख अवस्थामा पुगेका जडीबुटी प्रजातिको पहिचान गर्ने ।
- त्यस्ता प्रजातिको hotspots पहिचान गरी सोको स्वस्थानमा संरक्षण योजना (In-situ conservation plan) तयार गरी सम्बन्धीत जिल्ला वन कार्यालयबाट स्वीकृत गरी कार्यालयबाट आफैँ वा नियमानुसार परामर्शदाता मार्फत कार्यान्वयन गर्ने ।
- योजनामा In-situ conservation गरिने प्रजातिको स्रोत सर्वेक्षण, अवस्थाको मूल्यांकन, पाइने क्षेत्रको नक्शांकन, संरक्षणका चुनौतीहरु, संरक्षण व्यवस्था, बासस्थान सुधार, वन पैदावारहरुको संकलन तथा नियमन कार्यक्रम आदि समावेश हुनु पर्नेछ ।
- सामुदायिक वनक्षेत्र भित्र पर्ने भएमा सम्बन्धित समूहहरुसँग सम्झौता गरी कार्य सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।
- कार्यक्रम सम्पन्न पश्चात कार्यस्थलको अनुगमन गरि अवस्थिति (जि.पि.एस), फोटो, सुचक सहितका अन्य उपलब्धि/प्रभावकारिता सहितको प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ ।

४.२१. पकेट क्षेत्रमा जडीबुटी खेती विस्तार

- फोकल टिमले तोकिएको प्रजातिको पकेट क्षेत्र पहिचान गर्ने ।
- छानिएका पकेटक्षेत्रमा खेती विस्तार गर्नका लागि पत्रिका, सार्वजनिक जनसम्पर्कका कार्यालय र पकेट क्षेत्रका गाविस मा १५ देखि ३० दिने सूचना प्रकाशन गरी प्रस्ताव आह्वान गर्ने ।
- इच्छुक उद्यमी, सामुदायिक तथा कवुलियती वन समूह, वा किसानले प्रकाशित सूचना बमोजिम जिल्ला वन कार्यालयमा प्रस्ताव पेश गर्ने ।
- प्रस्ताव छनौटको मापदण्ड तयार गरी फोकल टिमले बढिमा १० वटा सम्म उत्कृष्ट प्रस्ताव छनौट गरी जिल्ला वन कार्यालयलाई सिफारिस गर्ने । मापदण्ड तयार गर्दा व्यावसायिक उत्पादन गर्न सक्ने क्षमता, बजारको पहुँच, प्रस्तावकको लगानी प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवा र अनुभव लगायतका विषयलाई ध्यान दिने ।
- फोकल टिमको सिफारिसको आधारमा जिल्ला वन कार्यालयले खेती विस्तारका लागि सम्झौता गर्ने ।
- कार्य संचालन गर्न प्रथम किस्ता स्वरुप ७५ प्रतिशत र अन्तिम प्रतिवेदन प्राप्त भएपश्चात बाँकि २५ प्रतिशत रकम भुक्तानी गर्ने ।

- कार्य सम्पन्न भएपछि कार्यस्थलको फोटो (जग्गाधनी वा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको हकमा उपभोक्ता समेतको) पश्चात कार्यस्थलको अवस्थिति (जि.पि.एस्) सुचक सहितका अन्य उपलब्धि/प्रभावकारिता सहितको आर्थिक र प्राविधिक प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ ।
- प्राविधिक प्रगति प्रतिवेदनमा समावेश हुनपर्ने कुराहरु
  - ✓ जग्गाको कित्ता नं., फिल्डबुक, नक्सा, क्षेत्रफल, GPS waypoints
  - ✓ वृक्षारोपण गरिएका विरुवा संख्या र प्रजाति

अनुगमन, निरीक्षण प्रतिवेदनमा फोकल टिमका कम्तीमा २ जना सदस्यको हस्ताक्षर अनिवार्य रूपमा हुनुपर्नेछ । यसरी वृक्षारोपण गरिएको ठाउँमा यी विवरणहरु सहितको एउटा होर्डिङ्ग बोर्ड समेत राख्नुपर्नेछ ।

४.२३. जडीबुटी सम्बन्धी अनुगमन, समन्वय, प्रचार प्रसार

- जिल्लामा व्यावसायिक उत्पादन तथा प्रशोधनका लागि सम्भाव्य जडीबुटी प्रजाति र क्षेत्रको पहिचान (GIS Mapping) र अवस्था उल्लेखित अध्ययन प्रतिवेदन प्रकाशन । यसका लागि विनियोजित बजेटको कम्तीमा ६० प्रतिशत रकम खर्च गर्ने ।
- जडीबुटी उत्पादन, प्रशोधन र व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना मुलक सामाग्री प्रकाशन तथा प्रचार प्रसार गर्ने
- सरोकारवालाहरु सँग समन्वय बैठक तथा गोष्ठि सञ्चालन गर्ने ।

४.२५. अगरउड सम्बन्धि कार्यमुलक अनुसन्धान तथा अभिलेखिकरण

जिल्ला वन कार्यालयले वन विभागबाट कार्यसूची स्वीकृत गराइ कार्य संचालन गर्ने ।

४.२६. अगरउड विरुवा खरिद तथा वितरण

यस कार्यक्रममा विनियोजित रकम अगरउड विरुवा खरिद गरि वितरण गर्ने कार्यमा खर्च गर्न सकिनेछ । खरिद तथा वितरणको दर तथा कार्यविधि जिल्ला दररेट तथा अन्य विरुवाको हकमा भएबमोजिम हुनेछ । दररेट कतै उल्लेख नभएकोमा प्रचलित बजार मूल्य बमोजिम हुनेछ ।

वृक्षसुधार, वृक्षारोपण तथा निजी वन कार्यक्रम (व.उ.शि.नं. ३२९१०९)

८.५.१६.३७ वन विउ संकलनका लागि रुख चढने उपकरण:

देशको विभिन्न क्षेत्रमा स्थापना भएका वन वीउ वगैचा, वन वीउ क्षेत्रमा रहेका रुखहरुबाट उन्नत खालका वीउ संकलनका लागि रुख चढने आवश्यक औजार, उपकरणहरु सार्वजनिक खरिद ऐन र नीयमावली अनुसार शिलवन्दी दरभाउ पत्र माग गरी खरीद गरिनेछ ।

२.१४.१.८८ वन संवर्धन, व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालीम (अधिकृत स्तर) :

जि.व.का., क्षे.व.नी., वन विभाग मा कार्यरत २० जना अधिकृत स्तरिय कर्मचारीहरुलाई वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम संचालनार्थ वन संवर्धन प्रणाली सम्बन्धी प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालीम केन्द्रीय वन तथा प्रचार प्रसार केन्द्रको समन्वयमा आवासिय तालीम संचालन गरिने छ ।

२.१५.३.५९ प्रचार प्रसार सामाग्री उत्पादन प्रसारण (प्रचार प्रसार सामाग्री उत्पादन तथा प्रकाशन र वितरण) :

वन संवर्धन, बैज्ञानिक वन व्यवस्थापन, उन्नत वीउ संकलन तथा व्यवस्थापन, नर्सरी व्यवस्थापन आदी संवन्धी फिल्ड स्तरिय निकायलाई आवश्यक पर्ने प्रचार प्रसार सामाग्रीहरु (पोष्टर, पम्फलेट, बुकलेट, स्टीकर, पुस्तीका आदी) उत्पादन तथा प्रकाशन गरि वितरण गरिने छ ।

२.१५.३.१६० वन सम्बर्धन सम्बन्धी निर्देशिका / कार्यविधी तयारी तथा परिमार्जन :

विगत समयमा तयार पारिएका वन सम्बर्धन सम्बन्धी निर्देशिका / कार्यविधीहरुको बारेमा सम्बन्धीत सरोकारवाला एवं विज्ञहरुसंग छलफल अन्तरक्रिया गरी पुनरावलोकन तथा परिमार्जन गरिनेछ । यस कार्यको लागि विज्ञ समूह मार्फत परामर्श सेवा समेत खरिद गर्न सकिनेछ ।

२.१५.५.२८३ वन सम्बर्धन प्रणाली सम्बन्धी शोधग्रन्थ अनुदान :

शैक्षिक संस्थाहरु (त्रि.वि., पू.वि., पो.वि., कृ.व.वि., का.वि.) मा स्नातक तथा स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरु मार्फत राष्ट्रिय वन सम्बर्धन कार्यशाला गोष्ठी -२०७३ ले शिफारीस गरेका विभिन्न विषय वस्तुहरु मध्ये वन सम्बर्धन प्रणालीको बारेमा शोधग्रन्थको लागि सार्वजनिक सेवा खरीद ऐन र नीयमावली अनुसार अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

२.१५.५.२८४ वन पैदावार ओसार पसार अनुगमन प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन :

वन पैदावार संकलन तथा बिक्री वितरण निर्देशिका २०७३ को अधिनमा रही वन पैदावारहरुको संकलन, बिक्री वितरण एवं ओसार पसार सम्मको प्रक्रियालाई पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउने उदेश्यले सबै पक्षहरुलाई समेटेर वन पैदावारको संकलन, घाटगदी, बिक्री वितरण तथा ओसार पसार अनुगमन प्रणालीको विकास गरिनेछ । सो कार्यक्रम सेवा प्रदायक संस्थाबाट परामर्श सेवा खरीद गरी संचालन गरिनेछ ।

२.१५.५.२८६ वन सम्बर्धन कार्य समूहको बैठक संचालन र निर्णय कार्यान्वयन :

विभिन्न सरोकारवाला एवं विज्ञहरु समावेश भएको वन सम्बर्धन कार्य समूहको बैठक नियमित रुपमा संचालन गरिनेछ साथै स्थलगत भ्रमण, निरीक्षण समेत गरिनेछ । कार्य समूहको बैठकहरुबाट प्राप्त निर्णयहरु कार्यान्वयनको लागि वन विभागमा सिफारीस गरिनेछ ।

२.१५.५.२८७ बैज्ञानिक वन व्यवस्थापनका लागि रुख नक्सांकन एप्लीकेशन तयारी :

बैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि २०७१ अनुसार विभिन्न प्रकारका वनहरुमा वन सम्बर्धन प्रणाली अनुसार वनको व्यवस्थापन गर्नकोलागि आवश्यक रुख नक्सांकन गर्ने क्रियाकलापलाई नयां प्रविधि अनुकुल कार्य कुशलता पूर्वक सम्पादन गर्नको लागि रुख नक्सांकन एप्लीकेशन तयारीको लागि सेवा प्रदायक संस्था मार्फत सेवा खरीद गर्न सकिनेछ ।

२.१५.४०.२७५ संकटापन्त । लोपोन्मुख वन वीउहरु संकलन गरी आनुवंशिक बैकमा भण्डारण गर्ने :

नेपालमा पाइने संकटापन्त । लोपोन्मुख वनस्पतीहरुको वीउ विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रहरुबाट संकलन गरी भविष्यमा ति वनस्पतीहरुको आनुवंशिक संरक्षण गर्न देशमा भएका अनुसन्धान केन्द्रहरु संग समन्वय गरी भण्डारण गरीनेछ ।

२.१५.४०.२८२ International Wood Day समारोह (अन्य) :

International Wood Foundationले वार्षिक रुपमा आयोजना गरीने उक्त दिवसमा प्राप्त नारा तथा विषय बस्तुको आधारमा विभिन्न सरोकारवाला निकायहरुको समन्वयमा International Wood Day संचालन गरीनेछ ।

वन्यजन्तु संरक्षणका लागि क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्धन आयोजना (व.उ.शि.नं. ३२९१२७)

१. मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन तथा सहजीकरण

यस शिर्षकमा विनियोजित रकमबाट मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठीहरु सञ्चालन गर्ने, जिल्लामा वन्यजन्तु व्यवस्थापन गर्नका लागि भैपरी आउने क्रियाकलापहरुका लागि जिल्लाको माग अनुसार प्रदान गर्न सकिने ।

२. सोलार फेन्सिङ मर्मत सम्भार संचालन

यस शिर्षकमा विनियोजित बजेटबाट जिर्ण भएका सोलार फेन्सिङको मर्मत सम्भारका लागि ज्याला तथा सामग्री खरिदमा खर्च गर्न सकिनेछ ।

३. मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन तथा वन्यजन्तु उद्धार

यस शिर्षकमा विनियोजित रकमबाट मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठीहरु तथा अन्य जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न सकिन्छ । साथै यस कार्यक्रममा वन्यजन्तु उद्धारको लागि केज निर्माण तथा वन्यजन्तुको लागि आहाराको व्यवस्था गर्न सकिन्छ । कार्यक्रम सम्पन्न पश्चात् सञ्चालित गरिएका तालिमको विवरण, उद्धार गरिएका वन्यजन्तुहरुको नाम, संख्या, उद्धार गर्न परेको कारण आदि प्रगतीमा समावेश भएको हुनुपर्नेछ ।

४. हिँउ चितुवा संरक्षण कार्यक्रम

यस कार्यक्रममा विनियोजित बजेट जिल्लामा हिँउ चितुवाको सम्भावित वासस्थान तथा प्रभाव क्षेत्रको नक्शांकन, जनचेतनामूलक प्रचार प्रसार कार्यक्रम, समुदायमा आधारित हिँउ चितुवा संरक्षण, सरोकारवालासँग समन्वय गोष्ठी, बैठक आदिमा बजेट खर्च गर्न सकिनेछ ।

५. मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वको स्टाटस सर्भे

यस कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लामा मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वबाट प्रभावित क्षेत्रको नक्सांकन गर्ने, समस्याग्रस्त वन्यजन्तु पहिचान गर्न कार्य गर्नु पर्दछ । यसमा विनियोजित बजेट गोष्ठी, बैठक आदिमा खर्च गर्न सकिन्छ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्दछ । यो कार्यक्रम परामर्शबाट पनि सञ्चालन गर्न सकिन्छ ।

६. वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना सहयोग अनुदान

यस कार्यक्रममा विनियोजित रकम वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना गर्नका लागि कार्यविधि बनाएर अनुदानको रुपमा दिइनेछ ।

७. वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण ब्यूरो बैठक

यस शिर्षकमा विनियोजित बजेट जिल्ला स्तरमा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण ब्यूरो बैठक मा खाजा तथा भत्ता मा खर्च गर्न सकिन्छ ।

८. वन/वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण सम्बन्धी सरोकारवालाहरूसँग छलफल र अन्तरक्रिया

वन/वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण सम्बन्धी सरोकारवालाहरु जस्तै जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय र अन्य सम्बन्धीत संस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल र अन्तरक्रिया गर्ने र सो गर्दा हुने खाजा तथा भत्ता खर्चमा बजेट खर्च गर्न सकिन्छ ।

९. वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धि स्कूल शिक्षा कार्यक्रम

वन्यजन्तु संरक्षणका लागि स्कूलहरुमा संरक्षण शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र सो का लागि लाग्ने यातायात तथा भ्रमण खर्च, खाजा खर्च तथा अन्य मसलन्द सामग्री खरिद गर्न खर्च गर्ने ।

१०. समुदायमा आधारित रेडपान्डा संरक्षण कार्यक्रम

रेडपान्डा संरक्षणका लागि समुदाय स्तरमा रेडपान्डा संरक्षण समूह मार्फत वासस्थान संरक्षण तथा चोरीनिकासी रोकथाम सम्बन्धि विभिन्न क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने ।

११. वन्यजन्तु सम्बन्धि प्रचार प्रसार कार्यक्रम

यसमा विभिन्न रेडियो, पत्रपत्रीकामा सूचना प्रवाह गर्ने, जनचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गर्न सकिन्छ । साथै होर्डिड बोर्ड, पर्चा आदि पनि तयार गर्न सकिन्छ । कार्यक्रम सम्पन्न भइसकेपछि प्रगतिमा सम्पन्न गरिएका क्रियाकलाप जस्तै सूचना प्रवाह, जनचेतना मूलक कार्यक्रम, होर्डिड बोर्ड, पर्चा आदि को विवरण संलग्न गर्नु पर्दछ ।

१२. चोरी शिकार नियन्त्रणका लागि रापिड रेस्पोन्स टिम परिचालन

जिल्लास्तरमा चोरी शिकारी नियन्त्रणका लागि Rapid Response Team गठन गर्ने र उक्त टोलीलाई फिल्डस्तरमा कार्य गर्नका लागि लाग्ने फिल्ड गियर, खाजा भत्ता, इन्धन आदिमा खर्च गर्ने ।